КООПЕРАТИВНА РЕСПУБЛИКА
ЕКОНОМІЧНО-СУСПІЛЬНИЙ МІСЯЧНИК — ЛЬВІВ
KOOPERATYWNA RESPUBŁYKA
CO-OPERATIVE REPUBLIC
Ukrainian Monthly Review Lwiw — Poland
ul. Technicka, 1.

Ч. 5.
ТРАВЕНЬ
МАЈ
1939.
РІЧНИК XII.

НА ОКРАЯХ ДНІВ

МОЛОЧАРСЬКА КООПЕРАЦІЯ У 1938 Р.

При нагоді загальних зборів „Маслосоюзу", що відбулися дня 14. квітня ц. р. ширший загал міг довідатися дещо про теперішний стан нашої молочарської кооперації та її осередка. Мимо тяжких економічних умовин цей сектор нашого спілчанства все таки, хоч помалу, посувається вперед.

У звітовому році Рай-Молочарні згуртували 205.249 членів. Доставлено до всіх Районових Молочарень (число яких збільшилося на 4 і дійшло до 155, в тім чинних 121) — 73,4 мілінів літрів молока, цебто на 5,45% більше, ніж у 1937 році (без Волині). Загальна білянсова сума 122-ох Р. М. зросла на 17,28%. Все ж таки збірний білянс Р. М. виказує ще перевагу втрат над зисками (втрат 33.523 зл., зисків 23.574 зл.) — головно в наслідку втрат у тернопільській окрузі.

Централя руху виказує у білянсі 351.559 зл. уділів 386.627 зл. запасного фонду (крім спец. фондів) — 1.947 зл. білянсової надвишки за 1938 рік. Власних капіталів 748.488 зл., чужих 803.463 зл. (відношення 1:1,073). Достава масла до союзу виказала невеликий зріст проти 1937 року — на 2,28. Відрадним є явище, що продаж в краю, мимо тяжких відносин і аґітації проти М. С., зростає (зріст на 5,49%). Побільшився також стан крамниць М. С. — на 4 одиниці. На експорт пішло всього 111.000 кґ. масла, переважно до Англії. Розбудовується достава свіжого молока до міст; урухомлено дві нові парові молочарні (Перемишль і Дрогобич) — до існуючих трьох.

При Р. М. працює 64 господарських референтів (аґрономічних помічників для членства) і 18 ветеринарних лікарів. Ця праця має особливо вагу.

Збори перейшли в атмосфері діловитости і взаїмного довіря. Тому зовсім зайвим було внесення одного громадянина з провінції — щоби звіт дирекції М. С. приняти і апробувати „без дискусії", що принято через аклямацію". Хтось (з неприхильних нам чинників) міг би подумати, що укр. кооператори мають потребу втікати від дискусії і штучно її унеможливлюють. Кооперація не боїться дискусії; до того, коли це є зїзд з цілого краю, то треба дати кожному можливість сказати, що де діється.

ТИМЧАСОВЕ ВІДРОЧЕННЯ РІЛЬНИЧИХ ДОВГІВ.

Дня 29. березня ц. р. сойм у Варшаві ухвалив закон про частинне завішення платности довгів рільників.

Ходить іменно про сплату першої рати довгів, розложених розпорядком Президента з 24. X. 1934 р. на 14 літ, рати, що припадала на 1. жовтня 1938 р.

Як знаємо, якраз в другій половині минулого року прийшла нова і то дуже прикра обнижка цін збіжа, через що положення хліборобів раптовно знова погіршилося. Серед таких умовин хліборобам стало неможливим стягнутися на заплату сконвертованих довгів. На численні домагання з рільничих кругів сойм ухвалив відрочення тої першої капіталової рати, з тим, що відрочення діє до 30. VI. ц. р. поки справа не буде управильнена в цілій ширині новим законом.

Відрочення відноситься лише до сплати капіталу; що до відсотків і коштів, то їх мається сплачувати без змін.

Окрім того, як завсігди, зроблено ще одну пільгу тим, що набули землю з парцеляції і при кольонізації. А саме міністр рільництва і земельної реформи склав заяву, що до 30. VI. ц. р. не будеться переводити екзекуцій з титулу квот, належних оборотовому фондові земельної реформи.

НАСЛІДКИ ПОЛЬСЬКО-АНГЛІЙСЬКОГО ПОРОЗУМІННЯ.

Польські торговельні часописи інформують, що зараз по повороті міністра Бека з Лондону почали з Англії приходити до промислових і торговельних фірм у Польщі численні запити в справі достави ріжних товарів з Польщі евент. до Польщі. У звязку з цим пол. міністерство торгівлі підносить вже контингенти для імпорту з Англії деяких товарів. Головно мають це бути сирівці, як бавовна, ґума, мідь і т. д. Ходить о створення резерв тих сирівців у краю на всякий випадок. Частина тих резерв мала би бути вміщена на терені окремих промислових заведень, частина знова у маґазинах у Ґдині.

Окремо йдуть розмови про доставу для Польщі машин і взагалі інвестиційного матеріялу (головно для центральної пром. округи). Це вимагає признання відповідних кредитів з боку англійських чинників, бо готівки на ту ціль Польща дати не може.

Коли ходить про експорт з Польщі то в гру мають входити: лен і вироби з нього, дерево, вироби з цинку, консерви, деякі хемічні продукти і т. д.

ВНУТРІШНЯ ПОЗИЧКА В ПОЛЬЩІ.

Польський уряд, в обличчі поважної міжнародньої ситуації, рішив дозброїтися в міру своїх сил. На ту ціль розписано дня 5. квітня чергову внутрішню позичку, яка після пляну повинна дати урядові до диспозиції 600 міліонів злотих у готівці.

Коли взяти під увагу, що цілий грошевий обіг в державі, банкнотів і більону, виносить (31. березня ц. р.) кругло 2100 міліонів зл., то витягнення з обігу 600 міліонів становить поважне зусилля суспільства.

Які можуть бути наслідки тої події для внутрішніх господарських відносин, це буде залежати від того, як будуть зужиті ті запаси готівки, що перейдуть до державних кас титулом позички. Коли вернуть назад до громадянства у формі прим. заплати за достави всякого матеріялу, винагороди за працю робітникам тощо, то це буде рівнатися тільки пересуненню титулів власности гроша. Інакше буде очевидно, якщо б цей гріш, або поважніша його частина, був ужитий на закупно сирівців чи готових матеріялів заграницею. Тоді в краю, наслідком зменшення гроша в обігу, могло би прийти знижка цін товарів і заробітків. Цю можливість до певної міри злагіднить та обставина, що фактичну вплату позички розкладається субскрибентам на довший час. Також збільшена емісія банкнотів Банком Польським повинна діяти проти знижки цін.

ЗВІДОМЛЕННЯ БАНКУ ПОЛЬСЬКОГО.

Білянс Банку Польського, по переведенні зміни статуту в напрямі створення т. зв. фідуціярної емісії, представляється дещо інакше, як перед тим. Звідомлення банку з 31. березня ц. р. представляється наступним способом (для порівнання подаємо стан з 31. XII. 1938 і 31. II. 1939) в міліонах злотих:

резерви (золото і девізи)	445,2	447,5
цілий грошевий обіг	1.866,4	2.124,8
обіг банкнотів	1.406,2	1.669.4

Як бачимо, запас золота і девіз не тільки не зменшився, а дещо прибільшився. Грошевий обіг (банкноти з більоном, себто металевими монетами) збільшився на 258,4 міліонів зл. Тим ще не використано всіх можливостей, які банкові дає новий статут.

ПЛАТНИЧІ І ТОРГОВЕЛЬНІ БІЛЯНСИ ЗА КРІЗИ І ПО НІЙ.

Економічне бюро Союзу Народів оголосило публікацію про платничі білянси важніших держав по конець 1937 року. Беручи на увагу всі трудности складення платничого білянсу кожної держави і всі застереження що до точности обчислення, все ж таки обчислення Ліґи Націй дають приблизну ілюстрацію фактичного стану головних держав за останніх десять літ.

Публікація не узгляднює руху золота між державами. Бере під увагу три роди вимінних вартостей: а) товари, б) виплати між державами з титулу відсотків і дивіденд, себто обслуги капіталів, що ульоковані за границями держави; врешті в) виміну всяких услуг між державами.

Держави поділено на дві ґрупи: вірителів і довжників. Між вірителями є: Злучені Держави П. А., Вел. Британія, Франція, Го-

ляндія, Ірляндія, Швеція. (Бельґія і Швайцарія не попали у звідомлення через технічні перешкоди).

Держави-вірителі (6 вище названих країв) ніколи не мали додатнього білянсу в ділянці виміни товарів. У 1927 і 1928 роках, в останіх передкрізових літах, їх сумаричний дефіцит в товаровім обороті вагався між 1600 а 1900 міліонами золотих долярів (старого паритету). Це явище відоме і зрозуміле: держави-вірителі могли собі позваляти на видайний довіз товарів, бо надвишку цього довозу над своїм вивозом покривали відсотками і дивідендами від капіталів, уміщених закордонами. Але вибух крізи сильно збільшив дефіцити торг. білянсів цих держав. Сума дефіцитів дійшла у 1931 році до 2700 міл. долярів в золоті. Не було це наслідком збільшення довозу товарів, тільки дошкульного зменшення їх вивозу до довжничих країв. (Довжні держави були примушені редукувати довіз товарів хоч би з тої причини, що вірителі з вибухом крізи почали масово виповідати кредити в довжних держав і справді їх вицофувати; така прим. Німеччина, примушена нараз сплачувати уділені їй в „добрих часах" великі кредити, мусіла радикально обмежити довіз товарів).

Від 1932 року відносини вже поправляються остільки, що дефіцит товарового білянсу зменшується до того, що у 1934 і 1935 роках держиться коло 1100 міл. долярів. Це може бути наслідок зменшення довозу товарів, але й також обниження їх цін, яке мало місце в наслідок депресії. В пізніших роках дефіцит знова підноситься: причиною є очевидно головно зріст цін, який тоді уже почався. У 1937 році заг. дефіцит товарового білянсу грошево мало що менший від дефіциту з 1927 року. Коли однак зважити, що рівень цін у 1937 році був приблизно на 50% нижчий від цін з перед 10-ти літ, то бачимо, що фактичний товаровий білянс сильно погіршився. Держави-вірителі потерпіли дошкульне зменшення експорту товарів.

В ділянці руху відсотків і дивіденд держави-вірителі мали у 1927 році сумарично надвишку 1984 міл. долярів, у 1928 і 1929 роках вона перевищувала 2000 міліонів дол.; відтак почала меншати, доходячи у рр. 1933/34 до 800—900 міліонів дол. Від 1935 р. дещо підноситься, доходячи у 1937 році до суми 1074 міліонів дол. Ті цифри говорять, що по вибуху крізи ще через кілька літ держави-довжники платили поважні суми державам-вірителям з титулу ульокованих в себе капіталів, нарешті однак, десь у 1933 і 1934 рр., їх чинитьби з цього титулу сильно зменшилися.

(Як би не було цього твердого натиску держав-вірителів на держави-довжників, то може не було би й деяких політичних перемін в середній Европі і послідуючих за тим подій).

Третя ґрупа: чинитьб заховалася на загал подібно, як оборот товарами.

Держави-довжники показані у звідомленні сумаричним зіставленням усіх трьох ґруп. У передкрізові літа, і перші

роки крізи, аж по 1930 р. включно рух товарів, відсотків і чинитьб у сумі давали дефіцити; одначе вже від 1931 року почінаючи приходить поправа: місце дефіцитів займають поважні надвишки. Надвишки ці малюють відтак в рр. 1933—1935, а від 1936 року знова підносяться. Причиною того явища є те, що держави довжники майже цілком спинили довіз товарів із заграниці, обмежуючися до найконечнішого. Зате всіма засобами, не вагаючись і демпінґувати, форсували свій вивіз. В результаті мали за весь час крізи товарово-експортові і грошево-платничі надвишки в користь своїх національних господарств.

Роки 1938 і 1939 носять виразний характер воєнної господарки. Держави, вже не оглядаючись на господарські мотиви, стягають, звідки вдасться, воєнний матеріял і харчеві засоби. Це може змінити дотеперішній хід річей. Одначе для статистиків ці картини ще не відкриті.

ПОМЕР ЕРНСТ ҐРІНФЕЛЬД.

У віці 55 літ помер відомий німецький економіст і професор кооперації на університеті в Галлє, др. Ернст Ґрінфельд.

Покійний був редактором і видавцем науково-теоретичного квартальника, присвяченого кооперативним проблємам п. н. „Vierteljahresschrift für Genossenschaftswesen“ (первісна назва: — „Genossenschaftskorrespondenz“). — Як професор кооперації на університеті в Галлє оснував і провадив там семинар кооп. наук (перший в Німеччині); тим заслужився для введення науки кооперації на високу школу. Крім великого числа інших економічних праць, є він автором більшого підручника кооперації, виданого в Гальберштадті у 1928 році як перший том збірного видання п. н. „Handbuch des Genossenschaftswesens“. Крім того заслужився як видавець низки студій під назвою „Соціяльні організації сучасности“. У цій серії появилися праці: Ганса Міллєра, Сіднея і Беатричи Веббів, Теод. Кассау і інш. Видав також менший підручник кооперації спільно з др. К. Гільдебрандом п. н. „Кооперація“.

Як дослідник кооперації визначався науковою точністю, чим сильно вибився з маси поверховних пропаґаторів кооперативного руху. Його досліди були звернені головно на соціольоґічні основи кооп. руху; тим підійшов близько до поглядів і метод М. Тугана-Барановського. Він уважав окремими типами: кооперативи робітничої верстви, ремісничої, селянської, середнього стану і т. д. Всеж таки був погляду, що мимо ріжниць у методах праці, всі галузі коопер. руху обєднує щось спільного і саме те спільне становить есенціональний зміст ідеольоґії кооперат. руху. Уривок з його головної праці, що оброворює саме це питання „Чи існує кооперація як одноціле поняття“ — вміщений у „Ідеольоґії кооперації“, хрестоматії кооперативного письменства, що її видав РСУК. Помер у Берліні, куди переселився в останніх роках. **К.**

САНАЦІЯ ШАЙБЛЄРА-ҐРОМАНА.

Злучені Текстильні Заведення Шайблєра-Ґромана в Лодзі, найбільше цього роду підприємство в Польщі, належать до найбільших текстильних підприємств в Европі. Під цю пору дають працю 8.500 робітникам і 600 урядникам. Мають 5 пряділень (220.000 веретен), 3 ткальні (6.000 станків) і приналежні помічні відділи. Виробляють річно 62 міліони метрів тканин, а при повнім використанні можуть виробляти 130 міліонів м.

Отож це велике підприємство від довгого часу находиться в тяжкій ситуації, а по правді то від часу світової війни, яка нанесла йому великі шкоди (кругло на 72 міліони злотих). Відшкодування цих втрат фірмі не вдалося від держави видістати, отже рятувала себе позичками в Англії (на 30 міліонів зл.), в Італії (2 міліони долярів) і у Франції (6 міліонів фр. фр.). За дві останні позички дав ґарантію скарб польської держави, щоби не допустити до упадку великого варстату праці. По 1929 році, коли з вибухом крізи посипалися виповіди заграничних позичок, Банк Господарства Краєвого дав фірмі позичку $2^1/_2$ міл. долярів на частинну сплату виповіджених сум.

Вибух крізи спричинив великі втрати на запасі сирівців і товарів, через обнижку цін більше як на половину. Втрати свої фірма обчислила на 30 міліонів злотих.

В такій ситуації у 1933 році фірма увійшла зі своїми вірителями в контакт, віддаючи добровільно ведення підприємства під їх контролю. Банк Кр. Господарства делєґував до дирекції фірми ґенерала Мацішевского, а італ. Banca Comerciale Italiana свого делєґата. Вірителі уділили фірмі мораторію в довгах на 5 літ, бо була цілком унерухомлена.

По упливі 5 літ, цебто у 1938 році, фірма Шайблєр-Ґроман сплатила довг у Франц.-Польськім Банку (6 міліонів фр.), обротовий кредит в Банку Кр. Господарства 2,6 міл. зл. з відсотками, усі залеглі податки і дрібні зобовязання (1 міліон долярів). Остав сконсолідований довг у БКГ в квоті $22^1/_2$ міліона злотих і довги в Італійськім Комерц. Банку та Банку Польськім. Заключено дальшу санаційну умову на 6 літ. До 1939 р. сплачено вже довг в Banca Comerciale на довг у Банку Польськім фірма платить по 263.000 зл. щомісячно. По упливі 6-ти літ фірма буде мати ще довгу 32 міліонів, замісць 68 міліонів.

Ті цифри дають уяву, що таке Шайблєр-Ґроман і які доходи несе цього роду підприємство.

Кооперація і сучасна кріза*)

Великі економісти клясичної школи, передусім анґлійці Адам Смітс і Давид Рікардо та французи Ж. Б. Сей і Фр. Бастія(т) були приклонниками свобідної торгівлі та дивилися на світ з міжнародного становища. Цілий світ був для них великою робітнею, з точним поділом праці, де кожна нація сповняє свою частину роботи до якої найбільше надається.

Такий космополітичний погляд на світ, що змагав до мирної співпраці народів, мусів з природи річи протиставитися всяким митним ограниченням. Басія(т) висловлював велике здивування, що ті самі люди, які видавали великі суми на будову тунелів, тепер ставлять митні барієри і через те утруднюють людям наближення і то в далеко більшій мірі, якби це могли зробити найвищі гори.

За доби вільної торгівлі, що панувала не лише в Анґлії, але й у Данії, Швеції, Голяндії й Бельґії, жилося дешево і добробут був більший, чим у тих країнах, де уряди провадили митно-протекційну політику. Навіть найбільш протекціоністичні держави перед світовою війною старалися злагіднити свій протекціонізм довгоречинцевими торговельними договорами.

На жаль, ця страшна війна, що викликала руїну промислу в кількох державах, а промислову крізу в інших, задержала, принаймні на якийсь час, рух до вільної товарової виміни. Скріплення протекційної і меркантильної політики можнаби пояснити не тільки лихим становищем промисловости, але й тяжким фінансовим положенням старих і нових державних управ.

Нові державні управління переняли від своїх попередників не лиш національну незалежність, але й довги. Щоби їх посплачувати, для того вони знову змушені накладати податки і провадити меркантильну політику*).

Ще одна обставина погіршує положення нинішних, як впрочім і попередніх, урядів. Саме значний розріст урядничих „начальних команд" та кошти армій, потрібних для оборони нових і ще не цілком устійнених границь. Додаймо ще до того великі кадри безробітних, воєнних інвалідів та крізу промислу, то й побачимо, що справа безробіття стає небезпекою для суспільного порядку.

Будування сучасних армій можна до певної міри розуміти як конечність дати працю безробітним. Мілітаризм зробився нині званням у більшій, як коли небудь мірі.

Це все є великою перепоною для знормалізування міжнародніх торговельних зношень, яких найважнішими передумова-

---

*) Стаття написана спеціяльно для »Кооп. Респ.« — **Редакція.**

*) Меркантилізм = державна господарська політика, що змагає до розвитку краєвого промислу і торгівлі, до штучного підпирання вивозу товарів, вживаючи для цього мит, концесій, монополів і т. д.

ми є мир і якнайбільша свобода виміни товарів і осіб та много інтенсивніше виробництво, особливо хліборобських продуктів.

А тимчасом селянство, війною від землі відірване, заливає міста і хапається усяких малопродуктивних занять.

Тільки в Данії, Фінляндії, Ірляндії, Голяндії, Італії та Швайцарії не обнизився відсоток населення, що живе з хліборобства. Це треба приписати у спеціяльну заслугу кооперації.

Щоби правильно розвинути виміну в краю та між державами, для цього потрібний якнайтісніший звязок між містом і селом. Аж як міста перестануть висисати села і зачнуть давати їм у заміну не тільки текстиль, але й робочі руки для хліборобської праці — аж тоді життя стане напевно дешевше.

Промисловість будь якого краю може тільки тоді числити на великий вивіз, коли продукує предмети першої потреби по умірковaних цінах, себто, коли це є дешева продукція. Загально, промисловість може там числити на найбільший експорт, де життя є дешеве, а робітник добрий.

Перед війною Німеччина могла успішно конкурувати з Анґлією, також зі Злученими Державами, бо ціни її товарів були нижчі, як тих обидвох країн. Сьогодні її вироби знова дешевші для заграничного покупця.

Так доходимо до висновку, що для того, щоби розвивався промисл і торгівля, треба по перше, змагати до вільности і мира, по друге, розбудувати сільське господарство і кооперацію. Далі мусимо ще уважати, що капіталістичну систему треба крок за кроком заступати системою участи працівників у зисках підприємства або через робітничі виробничі кооперативи.

Торговельні взаємини між державами можна би поважно облегчити через створення спершу ґруп держав, а потім може й цілоевропейського їх союзу. Приклад з Швайцарії показує виразно, як громадяни трьох ріжних народностей, німці, французи та італійці, навіть у таких вузьких межах малої держави, можуть жити в повній гармонії.

Певно, це тяжка річ передсказувати майбутність кооперації, але можна передбачити велику майбутність міжнародньої кооперативної торгівлі. Данці, шведи, норвежці і фіни вже мають спільну торговельну орґанізацію для товарової виміни між цими народами.

Шлях протекціонізму й індустріялізму не веде до щастя. Найчастіше веде він до зударів з іншими народами і до мілітаризму.

Хотіли надіндустріялізму, а поклали основу для постійного внутрішнього неладу. Сильно розвинений промисл може запевнити екзистенцію робітничої кляси, але щасливою її не зробить. Бо умовини праці по фабриках, навіть найбільших, так само, як життя по великих промислових центрах, є анормальні. Протиприродна праця й життя роблять людей н е н о р м а л ь н и м и і вони проявляють своє невдоволення н е с у п о к о я м и.

Для того, щоби влегшити перехід від індустріяльного життя в місті до життя на селі, треба би молодих людей у військовому віці зобовязувати до праці на селі. Вже у XVII столітті, канцлєр Анґлії і автор славетньої „Утопії" Тома Марус проєктував висилку людей з міст на два роки до сіл, щоби привчалися до праці на полі. Німецький економіст Гільдебранд недовго перед війною пропонував в одній книжці покласти на молодь обовязок праці на селі в часі літа.

Підчас війни, коли неставало дорослих робітників, приходили селянам з допомогою кооперативні гуртки учнів і студентів. Так було в Росії. Не можна не доцінювати ролі тих кооператив, хоча це були тільки добровільні орґанізації, недовгого тривку. Держава могла би спричинити подібні орґанізації, як постійну установу.

Надіндустріялізм і надкапіталізм родять нелад. Кожний, хто хоче це зменшити, мусить сприяти розвиткові сільського господарства й кооперації. Батько теоретичного анархізму Прудон, колись обіцював створити такий лад, що ріжнився би і від капіталізму і від комунізму. Йому не вдалося додержати слова. Після нього піднялася нова мирна сила на арені світової історії. Ця сила це кооперація. Її історичним завданням є створити новий лад, вільний від митарств капіталізму в однаковій мірі, що від пересад комунізму.

В. Тотоміанц.

СТОРІНКИ МИНУЛОГО

Як розбудовувався український Перемишль

Кооператива „Народний Дім".

Могутній зріст народнього життя в Перемишлі кінця 19 ст., який проявився заснуванням і розвитком церковних, політичних, культурно-освітних, господарських, товариських, співацьких, харитативних і ін. товариств, викликав потребу спільної домівки для цих установ, що самі не могли спромогтися на власні доми. Особливо пекучою була потреба більшої салі на імпрези, бо в Перемишлі з давніших часів була тільки стара саля в капітульному домі „Під Провидінням", де був теж готель і заїзд, відвідуваний головно нашим священством (там теж відбувалися перші балі в Перемишлі). Та вона ніяк вже не відповідала назрівшим потребам ані своїм виглядом ані розмірами.

Правда, була ще й друга гарна саля в новозбудованому будинкові „Інституту для дівчат", та вона з огляду на своє шкіль-

---

*) Цей огляд 40-ліття кооперативи »Народнього Дому« в Перемишлі написаний на основі статуту Н. Д., протоколів Над. Ради, Дирекції і Загальних Зборів кооперативи та моїх власних споминів. **Д. К.**

не призначення не могла заспокоїти усіх потреб нашої перемиської громади, тож треба було шукати гостини в чужих салях, що вражало ростуче національне самопочуття перемишлян, особливо їх верхівки. Коли ж зайшла така подія, що тов. „Сокул" відмовило салі на шевченківський концерт, бо молодь самочинно відспівала по концерті в попередньому році „Не пора", тоді будова власної салі стала пекучою потребою.

Першим кроком до її здійснення стали збори в дні 20-го грудня 1899 р., на яких проф. Олексій Ярема виголосив реферат про потребу власної салі і поставив внесення, щоби оснувати на основі австрійського кооперативного закону з 9. IV. 1873 р. зареєстроване господарське товариство на зразок вже існуючих в Стрию і деяких інших містах, з метою побудувати народню домівку.

Внесок принято, вибраний зборами Комітет провірив і одобрив предложений референтом статут і вже 25. грудня відбулися ширші громадянські сходини, які заапробували статут, так що 3. січня 1900 р. відбулися установчі збори „Народного Дому" при участи 27 осіб. Вони приняли статут з деякими поправками. Дня 20. січня його зареєстрували в торговельному Суді в Перемишлі під фірмою: „Народний Дім, зареєстроване товариство з обм. порукою в Перемишлі".

Статутовою ціллю „Н. Д." було піднести зарібок і господарство членів через закупно і продажу недвижимостей, будовання домів, посередництво в закупні і продажи недвижимостей, а також уділювання членам позичок. Як засоби до тої цілі мали служити: а) власні фонди т-ва, 2) уділи членів, в) вкладки на біж. рахунок, г) позички затягнені т-вом або інший кредит (§ 2 статуту).

Члени мали право: брати участь в загальних зборах, побирати дивіденду, користати з кредиту і складати свої ощадности на біжучий рахунок (§ 6). Уділ установили на 50 австр. корон (= 10 ам. долярів), порука була двократна (§ 14). Управу становили: заряд, надзірна рада і загальні збори (§ 18). Заряд складався з 3 членів і 3 заступників вибраних радою на 3 роки і затверджених Заг. Зборами (§ 19), а Надз. Рада з 6 членів і 3 заступників (§ 25). Статут загалом не відбігав від статутів того роду товариств, які під той час у нас творилися.

Першу управу становили: Олексій Ярема, Клим Глібовицький і о. Омелян Кормош, усі учителі української ґімназії в Перемишлі. Головою Н. Р. став директор тої ґімназії Григорій Цеглинський, а її найдіяльнішим членом був адвокат Др. Теофіль Кормош ревний пропаґатор ідеї будови дому. Ціла управа так, як і переважаюча часть членів, походила з місцевої інтеліґенції. Поза ними членами були священики-народовці, церкви, народні установи з Перемищини, та декілька осіб з подальших околиць, які були особистими звязками звязані з Перемишлем. Селян і міщан було дуже мало, бо уділ був високий. Хоча управа вела

пропаґанду за поширенням членства, то з другої сторони дбала, щоби товариство було в певних руках, як будучий власник репрезентаційного дому. Треба памятати, що тоді в Перемищині було ще сильне москвофільство. Тому циферний стан т-ва не міг імпонувати. Так прим. у другому році існування воно числило всього 80 членів.

І в цім то році, мимо аж надто скромних засобів Н. Д. рішився зробити поважний крок вперід на дорозі до здійснення своєї мети, бо в грудни 1901 р. Др. Кормош купив на ліцитації для Н. Дому половину одноповерхової камяниці при вул. Косцюшка ч. 5. за 15.805 корон, а небавом і другу за 13.042 кор. Усі видатки на купно реальности виносили 30.140 кор. хоча сама площа положена в середині міста, була більше варта, бо виносила 691.25 м^2, а що прилягала до дому Т-ва вз. кредиту „Віра", тож в наших руках опинився цілий бльок домів в середмісті з трьома фронтами. Адміністратором дому став ініціятор цього купна Др. Т. Кормош, що зумів це діло перевести при помочі кредитів, мимо дуже скромних засобів Н. Дому.

Це був початок, бо Др. Кормош ані на хвилю не переставав думати про будову нового дому в місце старого. Допомогти мали в тому ділі другі перемиські установи, а передовсім „Віра", бо Др. К. все стояв на становищі, що сильніша установа повинна попирати слабшу. Він, хоча сам директор „Віри", перевів трансакцію в користь Н. Дому того змісту, що „Віра" заплатила Нар. Домові за право переїзду до своєї реальности 10.000 корон, хоча могла без того обійтися, а ще й додала клаптик ґрунту потрібного під будову Н. Д. Також надіючися на кредити з „Віри", управа Н. Д. рішила д. 14. липня 1902 р. збурити старий і будувати новий дім зі салею та уповажнила ініціятора цього діла Др. Т. Кормоша подбати про пляни будинку. Їх зладив місцевий архітект, а затвердило наше „Товариство для розвитку штуки" у Львові. На цій основі Н. Д. приняв з поч. 1903 р. ухвалу, щоби приступити до будови у власному заряді під доглядом інженера і будівельного Комітету, зложеного з членів Дирекції і Н. Р. Рівночасно Др. Кормош старався о кредити на будову і льокаторів, щоби мати забезпечені відповідні чинші на сплату довгів, та по можности уладити помешкання відповідно до вимог його будучих мешканців, якими мали стати наші установи і громадяни.

З будовою було багато мороки, бо бажанням усіх було поставити як найвеличавішу будівлю з ознаками народнього стилю. Дня 4. липня 1903 р. приступлено до закладання фундаментів під будівлю. Акту благословлення угольного каменя під будівлю довершив єп. Константин Чехович. Торжество відбулося величаво при участи широких кругів громадянства.

Будова почалася. Побіч Д-ра Кормоша, що поробив відповідні студії над будівництвом, читаючи фахові підручники і вглядав в подробиці будови, також весь Комітет дуже пильно займався справами будови, а Н. Р. на своїх засіданнях обговорю-

вала усі справи будови, до закупна матеріялів включно. Для вирішення естетичного боку дому упрошено місцевого артиста Ал. Скрутка і Юл. Панкевича зі Львова. Рішено, що прикраси фасади і салі мають бути оперті на народніх мотивах. Прикраси великої салі виконали штукатори після проєкту відомого тоді краківського архітекта інж. Долинського.

Осеню 1904 р. будинок був готовий, а 1. листопада відбулося його торжественне посвячення з промовами єпископа Чеховича і голови Н. Р. дир. Цеглинського при участи дуже чисельно зібраного місцевого і замісцевого громадянства. Вечером відбувся святочний концерт і комерс.

Свято відбулося серед великої радости громадянства з приводу нового надбання, яке Перемишль сам собі завдячував, бо не мав звичаю відкликатися до прилюдної жертвенности. Ця самовистарчальність є досі питоменна Перемишлеві, на що він є оправдано гордий. Новозбудована будівля представлялася величаво.

„Збудовано монументальний дім, на який зложилися камінь, цегла, залізобетон, ґлязурові цеголки, вежа дорогої конструкції, лупаковий, а частинно мідяний дах, водопроводи, електрика, артистична орнаментика салі, театральні декорації, та центральне огріття салі парою" — такий опис нової будівлі находиться в звіті дирекції на перших загальних зборах по вибудуванню дому, дня 9. мая 1905 р.

Цей опис вповні відповідав дійсності. В Перемишлі перший раз примінено залізобетонові стелі в будинку Н. Д., заведено в ньому власні водопроводи, бо їх тоді в місті не було, а „Віра" завела своїм коштом в пивницях „Н. Д." електрівню, яка освітлювала обидва наші і деякі сусідні доми. По сплаті довгу „Вірі" мала електрика перейти на власність Н. Д.

Ґлязурові плитки, якими виложено зовнішні стіни Н. .Д з пробою наслідування народнього стилю не всіх вдоволили, натомісць з загальним признанням стрінулася саля: 16 м. довга, 10.90 широка, висока на два поверхи зі сценою 5.70 м. глибокою, з 592 сидячими і 100 стоячими місцями. Особливе захоплення викликала її справді артистична орнаментика оперта на народніх мотивах. Крім неї була ще друга, менша саля, призначена на приміщення касинового т-ва „Бесіда" і третя для „Просвіти". Опріч цього були льокалі на ресторан, голярню і приватні мешкання, яких льокатори доволі високими чиншами мали допомогти Н. Домові до сплати довгів. По недовгому часі реставраційний льокаль поділено між „Краєву спілку для господарства і торгівлі" (тепер Центросоюз) і „Народний Базар" зі складом паперу і книгарнею, а І. поверх обняла „Укр. Щадниця", так що майже весь дім перейшов на вжиток наших установ, а Н. Дім, особливо його саля, стала осередком народного життя: там відбувалися торжественні сходини, вистави, концерти, віча і вистави нашого мандрівного театру, там мали приміщення ріжні то-

вариства, словом в Н. Д. зосереджувалося наше товариське, громадянське і культурне життя Перемишля.

По високім підйомі духа і радости перемиського громадянства, а з окрема творців Н. Д., настали, особливо для цих послідних, дні журби, як повязати кінці, бо самі кошти будови виносили 189 тисяч австр. корон, а з площею під будову видано 223.997 а. к. Будову ведено при помочі короткоречинцевого кредиту, на приватні векслі громадян, жировані „Вірою", що потягнуло видаток 10.000 к. на самі відсотки. Тепер треба було чим скорше короткоречинцеві кредити замінити на дешевші і довгоречинцеві, що й зроблено. І так австро-угорський Банк признав 85.000 к. на 50 літ з амортизацією на $5^{1}/_{2}$%, „Віра" 50.000 к., „Дністер" 30.000 корон. Мимо цього остали ще дрібні довги, так що по упорядкованню усіх довгів довжний стан виносив 156.000 к. Тимчасом дім давав всего 10.250 к., то є 4.04%, отже менше чим обслуга довгів, бо самі відсотки виносили найменше 4.75%.

Тому серед громадянства давалися чути тривожні голоси про будучність Н. Д., який стояв головно жертвами „Віри", бо дім не міг так рентуватися, як цього вимагала сплата довгів.

Це примусило остаточно управу Н. Д. винаймити салю на кіно (дня 29. жовтня 1910 р.). Услівя найму були корисні, при тому Н. Д. застеріг собі користуватися салею щодень до полудня і 20 вечорів в році. Кіно давало теж добрий заробіток нашому електричному підприємству.

Наєм салі викликав нарікання в громадянстві, хоча він був конечний і згодом чимало саль, не тільки українських, поділило і досі ділить долю нашої салі, служачи кінові, бо воно як інтратне підприємство може платити добрий чинш. Щож врешті було робити, коли суспільність не дала потрібних фондів на будову? Розпочинати кредитову діяльність Н. Д. не хотів, бо в Перемишлі вже діяли кредитові наші установи: „Віра", „Щадниця", „Міщанська Каса", тим більше що це вплинулоби на зріст адміністраційних коштів (які досі були невеликі бо управа і адміністратор не брали платні). Членів теж не прибувало так, щоби це могло вплинути на зміну матеріяльного положення установи. Тож треба було рішитися на наєм салі, який підніс рентовність дому, так що можна було краще сплачувати довги, хоча адаптація салі для кіна, а з окрема будова нових сходів і веранди на ждальню вимагали нових видатків. Тут знова „Віра" прийшла Н. Домові з допомогою відступаючи під прибудівку 76 $м^2$, (застерігаючи собі служебність ужиткування маґазинів для льокатора „Віри", складу Н. Торговлі).

Перемиські установи завжди ішли з допомогою одна одній під кличем, що сильніша має допомагати слабшій. Це один з секретів так гарного розвитку народнього життя в Перемишлі.

Поза тим не було в житті Н. Д. важніших подій аж до вибуху світової війни. Занотувати тільки треба дві зміни статуту: перша з 30. червня 1909 р. застерігала ведення інтересів тільки в хосен

членів, ужиття корінного фонду на покриття втрат, а на случай ліквідації поділ решти майна між членів пропорціонально до уділів, які вони мали" і друга з 1914 р. яка вставила в статут „ведення підприємства в хосен членів".

Світова війна принесла нові труднощі. Примусовий виїзд Д-ра Кормоша і майже усіх його товаришів праці в наслідок евакуації твердині (з Н. Д. остав один дир. С. Губчак), пожежа в салі, дарове приміщення кіна „Червоного Хреста" в салі Н. Д., а потім некорисний для Н. Д. наєм салі т-ву „Інвалід", закон про охорону льокаторів в полученні з дуже низькими чиншами в наслідок девалюації австр. корони, а опісля польської марки, врешті ушкодження будинку в наслідок бомбардування в листопаді 1918 р. — це все принесло поважні втрати Н. Домові і ослабило його доходовість, так, що доперва 1920 р. дав невеличку білянсову надвишку. Одначе загальний маєтковий стан Н. Д. у висліді поправився, бо в наслідок девалюації з зобовязань Н. Д. повстала поважна надвартість реальности, яка в білянсі стояла всього за 171.99 м., а дійсна вартість її була много вища. При переоцінці майна після вимог закона по введенні золотової валюти Н. Д. звальоризував своїм членам і вкладникам їх вклади на 75%, бо позбувся довгів через їх девалюацію. Також уступився йому непоплатний льокатор зі салі. Перевівши потрібні адаптації, Н. Д. зміг дістати знова доброго льокатора, застерігаючи собі ужиття салі в день і 24 вечорів в році. Від того часу Н. Д. знова може датками допомаґати народним установам та віддячитися свому меценатові т-ву „Віра" льокатою своїх фондів в ній та помочию в удержанні її технічного директора, одночасно директора Н. Д., котрому він платив таку платню, яка становила добре доповнення низької плати у „Вірі".

Н. Д. приходить теж в поміч новооснованому „Повітовому Союзові Кооператив" в Перемишлі, через наєм йому гарного партерового льокалю, де досі був Центросоюзний відділ, і льокату фондів, і в той спосіб дав йому спромогу переняти цей відділ на свій рахунок. Коли П. С. К. найшовся у фінансових труднощах, Загальні Збори Н. Д. рішили у 1932 р. відписати свою поважну претенсію до нього і в цей спосіб спільно з „Вірою" допомогли до санації Союзу, а тим самим до його теперішнього успішного розвитку.

Знова по довгій перерві життя і праця Н. Д. поплили спокійнішим руслом.

З важніших подій треба знова зазначити зміни статуту для його узгіднення з новим кооп. законом і зразковим статутом РСУК. Головні зміни були ось які: Перша з 19. І. 1923 р. усталила фірму на: „Т-во „Народний Дім", кооператива з обм. порукою в Перемишлі" (§ 1). Як ціль і предмет підприємства поставлено „підносити зарібок і господарство членів спільним веденням підприємства і підносити культурний уровень своїх членів (§ 3). Діяльність кооперативи є обмежена до своїх членів (§ 4).

Друга зміна з 9. X. 1925 р. установила уділ на 50 зол. і ввела неподільний запасний фонд. Третя з 4. мая 1927 р. відносилася до § 5, в якому, як діяльність Н. Д., постановлено „уділювання членам особистого кредиту у висоті до 800 зл. для фізичних і до 8.000 зл. для кооператив-членів, скриптові позички, дисконт векслів, забезпечені біжучі рахунки, принимання іменних вкладок, видавання переказів, чеків та акредитів, доконування виплат у межах Польщі, торгівля процентовими паперами, заставними листами, акціями, принимання вплат на рах. третіх осіб, субскрипцій на прилюдні позички, заступство операцій для Польського Банку, депозити і ін. Для піднесення культурного рівня своїх членів, для підпирання кооп. ідей та приєднування нових членів засновувати читальні, бібліотеки, вести лекції, курси і т. ін.".

Послідна зміна статуту з 13. грудня 1935 р. скорочує § 27 про управу, пропускаючи подрібний розділ чинностей, що належить до правильника, та застерігає для членів управи маєткові претенсії зі службового контракту або закону про приватних службовиків, а вкінці підносить висоту числа членів потрібного до важности рішень Заг. Зборів.

У тім часі Н. Д. поніс дві великі втрати, а то через смерть своїх найбільш заслужених і найстарших робітників та ініціяторів Н. Д.: — Дня 26. XI. 1927 р. не стало Д-ра Т. Кормоша, який, хоча тільки член Н. Ради і безплатний адміністратор дому, незвичайно для нього заслужився, а дня 21. XI. 1930 р. помер дир. Н. Д. проф. Олексій Ярема, друг молодости і товариш праці Д-ра Т. Кормоша у „Вірі", „Народнім Домі" і других перемиських установах, найбільше побіч Кормоша і Григорія Цеглинського заслужений громадянин Перемишля, що тут прожив в народній праці майже 40 літ. В 1935 р. уступив з дирекції Н. Д. в наслідок лихого стану, здоровля о. Омелян Кормош, катехит, який також через повних 35 літ з посвятою трудився для Н. Д. як касієр, член управи і будівельного комітету. Змінився провід т-ва, прийшли нові люди, та діло раз добре поставлене іде далі і сьогодня Н. Д. стоїть на добрих основах.

Цілий будинок, а зокрема салю, зремонтовано, при чому задержано первісний стиль декорації салі і приміщено в ній на вічну память памяткову таблицю в честь поляглих УГА та погруддя основника Н. Д. Д-ра Теофіля Кормоша, долота артиста-різьбаря Павлося зі Львова. З нагоди відкриття погруддя Д-ра Кормоша уладжено академію, а виголошений на ній мій реферат про життя і працю Д-ра Кормоша опубліковано друком в „Укр. Бескиді" і окремою брошурою.

Народний Дім далі сповняє заповіт своїх основників і підпирає розвиток народнього життя Перемищини, даючи на корисних услівях приміщення народним установам, та салю на збори і вистави. Тепер містяться в ньому: філія „Достави", „Нар. Базар", філія і читальня „Просвіти", „Сокіл", „Драматичне Т-во ім. Лесі Українки", ремісниче т-во „Зоря", „Укр. Бесіда", „Т-во

ім. П. Могили" з бібліотекою, Туристичне Т-во „Плай", канцелярія Н. Д., редакція „Українського Бескида", видавництво „Криниця".

Поза адміністрацією реальности веде Н. Д. невелику щадничо-позичкову діяльність, уділюючи догідного кредиту на будову читалень в повіті, та доставляє оборотовий капітал нашим кооп. підприємствам, як „Народний Базар", що веде склад паперу і книжок і пр., та пекарня „Колос", якій Н. Д. допоміг перевести механізацію і поширитися.

Наші культурно-освітні, гуманітарні, господарські і др. товариства дістають рік-річно щедрі допомоги від Н. Д.

Це все чинить його важним осередком народнього життя Перемищини.

Д. Коренець.

НАРОДНЄ ГОСПОДАРСТВО

Кріза в Сполучених Державах Америки

III. СПРОБИ ПОДОЛАТИ КРІЗУ*).

Епоха New Deal **грошева політика.** В березні (дня 4.) 1933 р. Рузвельт приступає до виконання своїх президентських обовязків. Економічно-фінансова кріза в Сп. Д. Америки досягає пароксізму. Банковий орґанізм загрожений зі всіх боків. Мораторії йдуть за мораторіями. Банки сотнями ліквідуються майже у всіх Сп. Д. Америки. В країні, де уживання чеку найбільше розповсюднене, така ситуація довго тривати не може й вимагає негайних радикальних заходів. Перед загальним задовженням всіх господарських верств населення (про що була мова в попер. частині цеї праці) залишилися дві методи до поратунку: проста редукція на 1/2, 1/3 чи 1/4 кожного боргу зокрема, або редукція всіх боргів шляхом підвишки цін та грошевої маніпуляції. Рузвельт приступає на другу методу. Проста редукція боргів шляхом ліквідацій вимагає багато часу, великого фахового персоналу. Страх з протягання критичної ситуації диктує Рузвельтові шукати порятунку в банкротстві грошевої системи, в девалюації доляра.

Не зважаючи на економічно-фінансову крізу, доляр був найбільш технічно забезпеченою валютою світа, був на рівні з золотом. Рузвельт свідомо порушує його вартість; переводить девалюацію доляра. 9. III. 1933 він проголошує відірвання доляра від золота, а 19. IV. 1933 доляр стає вже де факто девальюований. За золото держава свідомо платить більше від загальної його вартости. Вартість доляра оголошується з дня на день, опублікованням цін золота, тоб то доляр стає »елястичною« грошевою одиницею — the rubber dollar (дослівно »ґумовий доляр«).

Така грошева маніпуляція викликує постепенний зріст покажчику цін, що потягає за собою певне оживлення господарства. Одначе воно триває не довго і теоретичні передпосилки далеко не підтверджує дійсність: в той час як вартість доляра знижено на 20% (в серпні 1933) загальний індекс цін зріс лише заледви на $1^1/_2$%! Індекс промислової продукції (публікований Federal Reserve Board, при чому як підставу, за 100 взято дані з 1923-25) зро-

---

*) Початок праці гл. в ч. 2. і 3. »Кооп. Респ.« за б. рік. — Ред.

стає з 59 в березні на 100 в липні 1933, а відтак постепенно знижується і в грудні спиняється на 72. Инакше кажучи, грошева маніпуляція не дописує.

Рузвельт одначе не відступив від інфляційної методи, лише посилив її иншим шляхом: шляхом вальоризації срібла. Фінансовому уряду дається позволення (20. XI. 1933) скуповувати все срібло, видобуте на терені Сп. Держав, по курсі вищому на 20°/₀ від фактичної ціни на вільнім ринку. Пізніше (19. IV. 1934) це розпорядження про ревальоризацію срібла стверджено законом — Silver Puchase Act, який ще доповнено забороною вивозу срібла (28. VI. 1934) та правом реквізиції запасів срібла (9. VIII. 1934). А згодом підвищено далі ще й ціну на власне срібло, яка в 1936 р. доходить до 77 центів 57 за унцію (за чуже срібло платиться лише 44 центів 75 за унцію). На цілий 1938 рік ціну на американське срібло усталено на 64 центів.

Між тим настає зміна грошевої політики: Рузвельт повертає до клясичної грошевої теорії. Законом Gold Resenve Act (з 28. I. 1934) проголошено поворот доляра до золотої системи — Gold Bullon Standard — а декретом (з 31. I. 1934) вартість доляра усталено на 59,06°/₀ старого парітету (за унцію чистого золота плачено 35$), тобто доляр втратив 40,94°/₀ своєї вартости, хоч закон про девалюацію (це був »А.А.А«) дозволяв знижку на 50°/₀. На цій висоті вартість доляра залишається й до нині. Президентові надано право до 30. VI. 1939 р. знизити вартість доляра на дальших не цілих 10°/₀. Дефінітивне рішення проблєми доляра, цебто проблєма стабалізації його de jure тісно сполучена зі світовою грошевою проблємою, а — зокрема і в першу чергу — зі стабілізацією de jure фунта штерлінґа.. В звязку з політичними подіями в Европі в серпні-вересні 1938 (Судетська проблєма), золото почало сильно присплпвати до Сп. Д. Америки (загальний запас золота в Сп. Державах чинить 14 міліярдів $), а курс фунта шт. захитався: платилося в Льондоні за унцію чистого золота 140 шил., а в вересні 147 шил. (в жовтні-листопаді біля 145 шил.). Знов же в Сп. Державах, економічна кріза 1937/38 (про яку буде говорено далі) спровокувала величезні державні видатки, цебто зріст буджетового дефіциту. Після мінхенської конференції (30. IX. б. р.) Сп. Держави зачали збільшувати свої зброєння, а Анґлія їх продовжувати. Все це разом взяте промовляє за евентуальною девалюацією доляра на дальших 10°/₀ та зафіксовання фунта шт. на нинішнім фактичнім курсі. Але проти такої евентуальности, головно евентуальної леґальної стабілізації доляра та фунта шт. (і з ним цілого »Бльоку фунта шт.« — Sterling Ared), промовляють непевні перспективи політичного порядку. Загальна, світова грошева стабілізація можлива лише за політичного спокою.

Поруч з грошевою інфляцією (випуском срібних грошей та емісією банкових білєтів) — Рузвельт провадить політику широкого й дешевого кредиту. Через Reconstruction Finance Corporation — (фінансову інституцію засновану ще Гувером в 1932 р.) держава приходить з допомогою приватним банкам для полекшення їх ситуації. Приватні банки розвязано, як відомо, на другий день по приході Рузвельта до влади. Після переведення санації право на відкриття дістали лише найздоровіші банки. Крім прямої допомоги, ступнево знижується й відсоток позичок: есконт федеральних банків з 2,88°/₀ в 1933 р. на 1½°/₀ в 1934 і на 1°/₀ від другої половини 1937, на якому й до нині залишається. Те саме є й з довготерміновими позичками: їх відсоток з 6,68°/₀ в 1933 паде на 3°/₀. При такім відсотку державні папери тепер легко знаходять приміщення.

Крім згаданих метод кредитової політики Рузвельт — для більшого реґульовання грошевим ринком — примінює ще инші: open market, підвишку або знижку відсотка резерв банків, приналежних до федеральної системи, та »стерілізацію« або »відстерілізацію« золота*).

---

*) »Стерілізація«, чи не виужиття, яко підстави до кредиту, прибуваючого золота до Сп. Держав.

»Стерілізацію« золота розпочав Рузвельт в кінці 1936 р. Вона тривала без перерви до початку 1938 р. На весні б. р. Рузвельт розпочав, в звязку з остатньою економічною кризою, »відстерілізацію« (увільнення) золота, тобто скріпив свою інфляційну політику.

Грошево-кредитова політика Рузвельта привела до стало зростаючих дефіцитів державного буджету**). Видатки 1938 року зросли на 150% в порівнанню до видатків 1929 р.! За 1937/38 фінансовий рік фактичний дефіцит становить 3 міліярди $, а на 1938/39 р. дефіцит сягатиме 4,5 міліярдів долярів.

Повертаючи до клясичної грошевої системи, Рузвельт заманіфестував себе сторонником здорової грошевої і фінансової господарки. В 1937 (на весну) він навіть твердо став на шлях рівноваги бюджету, обережнішої кредитової політики, а з появою останньої економічної кризи, знова з того всього зрезиґнував. Так, що від початку Нев Деаль до тепер (правда з перервою), Рузвельт стоїть на шляху інфляційної політики: інфляції гроша та кредиту шляхом державних позичок, покриваючих дефіцити державного буджету.

СОЦІЯЛЬНІ НАСЛІДКИ І ПЕРСПЕКТИВИ РЕФОРМ РУЗВЕЛЬТА. КРІЗА 1937/38 Р.

Епоха New-Deal
Соціяльна політика.

На соціяльнім полі „New-Deal" виказав найглибший вплив. Соціяльне питання, яке до приходу Рузвельта находилося в лятентнім стані, прибрало вже нині такий динамізм і захопило такі широкі маси, що викликані ними сили матимуть величезні наслідки на структуру суспільного і навіть, державного життя.

Вже законодавство „NIRA" предбачало незаложно від фіксування мінімум заробітньої платні та максімум годин праці, обниження праці жінок, заборону праці дітей до 16 літ, правне визнання робітничих синдикатів, з якими муситься числитись в питаннях випрацьовання колєктивних умов і визначення платні. Це все творило новину в робітничім законодавстві Сп. Д. Америки. Тому не дивно, що проти нього енерґійно виступали деякі промисловці. Розпочата зза цього всім відома боротьба між Рузвельтом і Фордом в 1933 р., скінчилася в 1934. приступленням Форда (а з ним і багатьох інших) на всі реформи Рузвельта.

Після анульовання „NIRA" найвищим судом, питання соціяльного характеру найшли правне вирішення в новім законі, правдивім кодексі праці, National Labor Relation Act", який випрацювано згідно з ідеями Рузвельта і ухвалено Найвищим Судом. Крім цього закону робітниче питання находить доповнення в „Social Security Act", також ухвалений Найвищим Судом. Цей закон містить цілий ряд реальних передбачень соціяльного ха-

---

„Open market" це купно-продаж короткотермінових державних цінних паперів Емісійним банком (або фінансовим урядом) для реґульовання грошевого ринку: коли фін. уряд (або Ем. банк) купує папери, то збільшує кількість грошей і, навпаки, коли продає — зменшує їх. „Open market" — анґлійська метода, уживається від давна; в Сп. Державах — від повоєнних часів, а у Франції щойно від 16. VI. 1938.

До війни Сп. Держави мали багато емісійних банків. В 1914 р. переведено реформу і залишено лиш 12 емісійних банків, які наз. Federal Reserve Bank. Отже федеральні банки вживають крім „Open Market" з тою ж ціллю, іншого способу: підвищення, або зниження відсотка »обвязкових депозитів«, що їх змушені складати в цінних паперах всі банки приналежні до Federal Reserve Bank. — При збільшенню відсотка »обовязкових депозитів« настає зменшення кредитової »підстави« і навпаки: при зменшенню відсотка »обовязкових депозитів« настає увільнення капіталів, чи поширення кредитової »підстави«.

**) Дефіцити Державного буджету (в міліонах долярів): 1934/35 = 3.001,7; 1936/37 = 2.707,3.

рактеру. В першій мірі слід відмітити заведення обезпеки проти безробіття (яка в Сп. Держ. досі не існувала), а відтак систематичну допомогу старцям, бідним і параліжуваним дітям, сліпим, нездібним до праці, та ріжні інші способи помочи, включно до помочі матерям та дитині. Кожда зі Сп. Держав має свій „Social Security Act", а — в центрі — Федеральна Установа — „Social Security Board" виконує координаційну службу. На допомогу безробітним вплачується і на підставі інших щорічних законів. На 1938 р. „Spending Bill" призначив на акцію допомоги безробітним 3.723 міліони долярів.

Реформи Рузвельта викликали сильний рух і в самім професійнім обєднанню робітництва. В менті введення в життя „New Deal" (березень 1933) Американська Федерація Праці — „American Federation of labor" була одиноким робітничим обєднанням, з яким числились обєднання підприємців. Але акція Федерації праці була надзвичайно слаба ізза самої її структури. Вона була Федерацією ремісничих синдикатів і приймала в свої члени робітників фахівців.*) Федерація слідувала за традиціями т. зв. „Craft-unions" (поміркованих поглядів, поглядів анґлійської Labour party) і — зрозуміло — цілковито була склонна діяти в напрямку New Deal. Але її склад, її роздрібнення (Федерацяі нараховувала більш сотні ріжних синдикатів) ослаблювали її в очах працедавців добре зорґанізованих і диспонуючих великими грошевими засобами. Робітничі маси давно вже були свідомі конечности кращої орґанізації.

Ідею реорґанізації здійснено на Конґресі Федерації в 1935 р.: нова робітнича орґанізація приняла назву „Committee for industrial Organisation" (в скороченню »C. I. O.«, на чолі її став Иогн Левіс, президент обєднання копальняних робітників „United Mine Workers" — »C. I. O.« будується на новій структурі: на місце поземого принципу (за фахами), вводиться принцип доземий (за промисловими галузями). Успіх цеї орґанізації був надзвичайний. По одному році свого заснування »C. I. O.« нараховувала два міліони членів, себ-то стільки, скільки Федерація Праці за ціле своє істнування до 1933 року. Нова робітнича орґанізація, — »C. I. O.« — зискала більшість своїх членів в тих галузях промисловости, які мало дали членів до Федерації, а саме: текстильна, деревляна, конфекційна, транспортова, морська, тютюнева, хліборобська, адміністрація та інш. »C. I. O.« є повною протилежністю старої Федерації в тому відношенні, що воно пересякнене крайнім політичним радикалізмом. Тут політичний принцип майже домінує над чистим синдикалізмом (себ-то аполітичністью). Зза цього вивязалась завзята боротьба між лідерами двох робітничих орґанізацій. — Green-ом і Lewis-ом. Ця боротьба надзвичайно шкодить нормальному життю робітництва; скористали зі всього лише комуністи. Проте в жовтни б. р. амер. міністр праці заявила (бо це жінка), що в скорім часі прийде до замирення та, можливо, до обєднання цих двох робітничих орґанізацій.

Скасовання „N. I R A". Найвищим Судом стало новим психольоґічним імпульсом до зросту робітничих обєднань, а не до розкладу їх. Розчаровання, викликане формальним позбавленням права до обєднання задля захисту робітничих інтересів, дало двом центральним орґанізаціям (Федерації і »C. I. O.«) добрий претекст енерґійно вимагати негайного пристосовання заробітньої платні до щабля звишки цін. Ця акція викликала цілий ряд випадків клясової боротьби, яка йшла від звичайних протестів до страйків шляхом фактичної окупації робітниками фабрик і заводів. Більше половини 1937-го року проходить в такій боротьбі та проволіканню в праці. Та незалежно від усього муситься признати, що New Deal розпочав в обєднанню американського робітництва нову фазу. Нині обидві центральні робітничі орґанізації (Федерація і »C. I. O.«) нараховують разом більше вісьми міліо-

*) В дійсности були відступи, бо до неї належали півкваліфіковані і, навіть, звичайні робітники.

нів орґанізованого робітництва. Це є вже велика нова сила, про яку ще до недавна не мали в Злуч. Д. Америки найменшого поняття.

Епоха: New Deal **Перспективи економічного порядку.**

Ініціятиви Рузвельта на соціяльнім полі продовжують діяти. Будучність (розумію поза 1940 р.) соціяльних тенденцій New Deal видається забезпеченою при всіх випадках: або рух мас викличе до життя робітничу партію, яка продовжуватиме соціяльну політику в нинішнім наппрямі, або щойно утворені в цій галузі інституції керуватимуть дальшою еволюцією. Будучність інших реформ епохи Рузвельта є менше певна, головно тих, що не носять акутнього характеру: реґульовання ринку й цін на короткий час, рівнож заходи, що відносяться до грошевого й кредитового питання, які вже нині викликують чимало труднощів (головно буджетові дефіцити, фіскальна система, кредитова інфляція).

Найбільш важними економічно-політичними реформами нинішнього президента Зл. Держав являються »А.А.А.«, чи від 1. I. 1938 — »48. А. А. А.«, які реґлементують хлібний ринок, і „N. I R. A.«, чи „National Labor Relation" Act", — кермуюча орґанізацією промислових ринків, та ріжні інші розпорядження, реґулюючі публичні праці „Works Progres Administration" і т. д. При перегляді „New Deal", треба сказати, не слід придержуватися формальної сторінки того чи іншого законодавчого акту, але мати на увазі життєвість нової ідеї, ним інспірованої. Так, приміром, до остаточної заміни »А. А. А.« і „Soil Conservation Act" одним законом — „Soil Conservation and Domestie Allotement Act" законодавча думка про систематичне відшкодовання хлібороба приходить не лише через два перші закони, але доповнюють її ще й ріжні постанови Федерального Земельного Уряду — „National Resources Board". Те саме можна сказати і про „N. I R. A.", чи тепер Wagner Act" по відношенню до „Social Security Act" в робітничих питаннях.

Тепер закони укладаються так, що при тім формально не порушують святих прав поодиноких Сп. Держав. Даючи змогу окремим державам перевести ту чи іншу основну ідею New Deal згідно з місцевим законодавством, Федеральний Уряд старається їх скоординувати в економічному розумінні та, приходячи їм зі своєю фінансовою допомогою, фактично диктувати спосіб її виконання. Приміром цього (одним із багатьох примірів) є »Закон про соціяльну асекурацію« („Social Security Act") та »Закон про залізничні товариства« („Railway Labour Act". Одним словом скрізь помічається рішуча впертість президента Рузвельта пристосуватись до вимог конституції, або обійти й перевести в життя найбільше ідей New Deal. Це сованих державою (в режі). До цього спадають 24 секції давнішої „N. R A." підтверджується, головно, при ріжних працях економічного характеру фінан- (нині називається „National Labour Relation Board") доповнені ріжними комісіями, комітетами, спеціяльними радами тощо. Такою є (одною з багатьох) „Tennessee Valley Authority", яка переводить в величезнім маштабі Ібудування ґаражів і електричних станцій. Другою в подібнім змислі є „Columbia Valley Authority".

Коли приняти на увагу ті величезні мілярди долярів (на 1938/39 рр. Рузвельт диспонує 18-ма мілярдами на притуплення економічної кризи), які призначено на цілу низку публичних робіт (на будівлю дешевих мешкань, доріг, парцеляцій, наводнень і т. д.), стане ясним, що тим способом переводиться в життя великі економічні реформи. Координація й уніфікація усіх звязаних з тою акцією „Authority" (інституцій) зосереджується в „National Resources Board". А сила інерції, випливаюча з цих установ, являється ґарантією, що раціональна відбудова економічного й соціяльного життя, яко засаднича ідея New Deal, продовжуватиметься до кінця президентського мандату Рузвельта; а на випадок його перевиборів, — і далі. Навіть повний провал New Deaĵ під оглядом »диріжізму« не виключає продовження економічних праць публичного характеру.

Висліди чотирьох літ. Коли президент Рузвельт прийшов до уряду, в 1933 р. економічна ситуація і психольоґічний настрій населення були прямо потрясаючі. Хлібороби зруйновані безробітних поруч з фабриками й заводами наставленими на невичерпальну продукцію, зростаюча банкова паніка, — такі були найголовніші риси американського господарства.

Чотири роки пізніше осягнено значні поступи. Хліборобам підвищено їх доходи шляхом утримання hauss'-и на хліборобські ціни; їх закупочна сила збільшилась завдяки зменшенню диспарітету між їх цінами і цінами промисловости, (тобто ножиці звузились). Промисловці відчули, що вони перебороли крізу та осягнули давній рівень своєї активности (з початку 1929 року); залізничий рух, продукція авт, торгові обороти великих склепів, поширення операцій на біржі, — всі ці покажчики просперуючої ситуації свідчили про господарське оживлення. Починаючи від 1934 року, число безробітних зменшилось на 25% і майже на 50% від осягненого максімум під час великої крізи. З кінцем 1-го триместру 1937. число затруднених працівників перевищало на 17% число з попереднього року за тойже час і на ½% в порівнанню до 1929 р.; загальна кількість фактичних годин праці перевищувала на 26% середню кількість за 1936 р., але залишалась нижчою на 13% в порівнанню до 1929 р.; це пояснюється тим фактом, що з 48 годинового тижня праці (в середньому), перейдено було на 38 годиновий тиждень в 1936 р., який відтак піднявся до 42 год. починаючи від останнього триместру 1936 і дальших пяти місяців 1937 р. Погодинні платні виказали підвишку на 8% в порівнанню до 1936 р. і приблизно на 12% до 1929 р. На загал, реальна платня, чи закупочна сила платні, збільшилась, хоч ще перед трьома роками (в 1934 р.),вона значно зменшилася.

Другий позитивний вислід політики Рузвельта — за щойно згаданий час — був той, що буджетові прибутки щорічно збільшалися на 700 міліонів долярів; а тому й фактичний дефіцит в 1936/37 був найменший з усіх попередніх років. Вклади в банках сильно зросли; процентовий відсоток вдержався на дуже низькім щаблі: 1½% для короткотермінових і 2,5—3% для довготермінових. Народній дохід зріс з 44 міліярдів в 1933 р. (в 1932 = 38 міліярд.) на 69 міліярдів долярів в 1937.

Нарешті оптимізм, довіря, підприємчивість були відзискані.

В таких коротких рисах можна зхарактеризувати моральні й матеріяльні здобутки New Deal за перші чотири роки. Але 1937 рік був для Зл. Держав нараз добрий і злий: був роком найвищої продукції та роком її підупаду, який 1938 р. перейшов у гостру крізу.

Рік праці — рік крізи. 1937 рік закінчився для Зл. Держав Америки серед самих невідрадних умовин. Металюрґія, яка працювала майже повним темпом до половини липня, при кінци року не виужитковувала більше як 25—30% своєї продукційної здатности. Будівельна промисловість зменшила свою активність, починаючи вже від осени. Залізничий рух виказав зменшення на 20% в порівнанню з 1936 р. Продажа авт настільки підупала, що примусила конструкторів звести працю на мінімум. Навіть електрична промисловість, яка проявила ще найбільшу життєздатність, з кінцем року невитримала й пішла в долину попід покажчики попереднього року. Одинока роздрібна торгівля залишилася активна, завдяки закупам хліборобів. Але фреквенція забавових підприємств сильно впала. Коротко кажучи, загальний індекс промислової продукції з середної — 116 — за перших вісім місяців впав в грудні на 95. На біржі більшість цінних паперів втратила найменше половину свого середнього курсу з попередних місяців.

Чому приписати та чим пояснити такий раптовий скок у діл? Щоби на це відповісти, треба кинути оком дещо взад, треба уявити собі перебіг економічної конюнктури, починаючи від перших місяців 1937 року.

Незреалізовані надії. 1937 рік почався під знаком найкращого оживлення. Два останні роки сталого поліпшення уможливили багатьом господарським галузям досягнути щабля 1929 р. Програма зброєння в Анґлії, господарське оживлення Голяндії, Бельґії, Швайцарії підносили ціни на сирівці. Навіть в Сп. Д. Америки тяжка промисловість, яка залишалась далеко позаду від споживчої промисловости, надолужила сильними кроками втрачений час, викликуючи тим довго очікуване оживлення в залізничім русі. Акціонери великих галузів промисловости широко користали з надзвичайних дивіденд, що акційні товариства їм виплачували під Різдво, уникаючи нового податку з нерозділених зисків. До того прилучились і робітники цих товариств, яким перепали значні винагороди. Кожний почувався на силі витрачати і великі крами реалізували добрі прибутки. Одним словом 1937 р. заповідався як найкраще, — по останнім (1929) році нечуваної просперіти.

Надії не тривали довго. Перш усього, дійсність не була така приманчива, як видавалось. Блискуча ситуація, якої загально очікувано, таїла в собі в суті річи два слабі пункти: з одного боку, спекуляція охопила сирівці, якої *hausse'-a* здебільшого — була штучною; з другого боку, клієнти американської промисловости забезпечувалися по за межі нормальних потреб, — тому, що позаду приваблюючої економічної ситуації визирали небезпечні тіні.

Від кінця 1936 р. почались великі робітничі заворушення під проводом відважного й активного шефа (Lewis) Робітники автомобілевої промисловости окупували фабрики, щоби змусити приняти їх умови відносно підвишки платні. Згодом рух поширився, захоплюючи, головно, тяжку металюрґію та механічну промисловість. До цього прилучився зріст цін на металі та вугілля. Все сходилось на те, що в найближчім можна було побачити зріст цін. Перед такою перспективою торговельникам і промисловцям нічого іншого не залишалось, як купувати найбільше товарів. Тому в зимовім сезоні 1936/37, працювалось добре, але працювалось головно на побільшення запасу товарів.

В цім часі наступила перша інтервенція Рузвельта в 1937 р. Побоючись, щоби цей активний попит на ріжні товари, не перетворився в „*boom*" за яким слідував би упадок, він перестерігав торговельні кола. Разом з тим він наказав федеральним банкам підвишку відсотка ґарантій, або абсорбовання великої частини надмірних резерв. Льондонське правительство, зі свого боку, старалось дискретно знеохотити спекуляцію. Відповідь не заставила довго на себе очікувати. За пару тижнів курси на сирівці та цінні папери жваво знижкують і вже більше в цьому — 1937 році не повертають до рівня, з якого злетіли (і продовжують знижкувати ще й протягом 1938 р. аж до червня).

Викликавши зудар, ринки стараються відвоювати втрачений терен. Але це їм перешкодили, цвітні 1937, неправдиві чутки про зменшення ціни золота („*gold scare*" див. грошеву політику), або равальоризації грошевих одиниць, зокрема ж американського доляра у відношенню до золота.

В цей час американська промисловість приготовляється розвязати тяжку проблєму, проблєму висоти зисків. Нова підвишка заробітніх платень сильно затяжила на вирібних цінах. Задумали піднести продажні ціни. Одначе річ не виглядає на легку. Нарешті сподіялися дійти до збільшення зисків через зріст загального обороту.

Власне цею надією жила американська промисловість майже протягом літа 1937, в той час, як рух за підвишкою платень охоплює залізничий промисл і закінчується признанням 135 міліонів долярів на підвишку платень затруднених в річному відношенні.

Але осінь 1937 не приносить промисловцям сподіваного зросту оборотів. Навпаки ринки звужуються. Відновлення китайсько-японського конфлікту та европейські комплікації утворюють неприятливу атмосферу. Попит зменшується що раз більше і в листопаді наступає таке загальмовання, що всім стало ясно.... (д. б.)

Д. Піснячевський

СЕРЕД КНИГ

Можливости господарського розвитку Польщі

Закінчення*).

Публичні тягарі. Держава, забираючи на свої потреби значну частину суспільного доходу, є поважним конкурентом капіталізації. І дійсно, глибша аналіза бюджетових видатків вказує, що коли уділ держави в розподілі суспільного доходу зростає і через це побільшуються публичні тягарі, тоді оподаткований громадянин має до вибору дві дороги: зменшити свою консумцію, або менше ощаджувати.

Чи польська податкова система іде на руку капіталізації? Рибарскі наводить слідуючий примір з життя. Хтось має 2,000.000 зл. доходу. Платить він після засадничої ставки 800.000 зл. доходового податку себто 40%. Якщо він є самостійний, тоді ставка побільшується о 20% і він заплатить 960.000 зл., а обтяження буде сягати до 48%. Коли до цего дочислимо комунальний податок, від тантієм, податок військовий, то згаданий платник заплатить 1,620.000 зл., або 81% цілого доходу.

Під якимби ми кутом не гляділи на висоту публичних тягарів, чи то візьмемо під увагу податкові ставки порівнюючи стан оподаткування з матеріяльними засобами суспільности, з цілою армією урядничого персоналу удержуваного з публичних фондів — одержимо завсігди один вислід: тягар це великий, котрий є тільки мініятурою платничої спроможности громадянства.

Господарська рівновага, картелі і вільна продукція. Проблєма картелів в Польщі є надто скомплікованою хочби з огляду на брак загального картелевого закону, який устійнював би основні правні поняття і був немов би дороговказом для ведення відносно тих господарських орґанізацій державної політики. Загал громадянства не знає, скільки є картелів, бож існують тайні. Дуже часто картелі не подають до публичного відома звітів зі своєї діяльности; тому споживач не знає в яких границях інтервенція картелю ділає на побільшення коштів продукції.

Ціни картелевих продуктів не є вислідом свобідної гри економічних сил, лише консеквенцією свідомої політики цін, яку послідовно переводить в життя провід даного картелю. Чому картелеві ціни є такі високі!? У відповідь на це питання можна почути того рода арґументацію. Ціни під сучасну пору покривають заледво кошта вирібництва. І справді в деяких картелях за багато гроша іде на оплачення чисельного керівничого персоналю, на будову зайвих густо часто репрезентативних будинків. Дальше практика виказує велике задовження скартелізованих промислів.

Одначе уздоровлення продукції буде можливе тоді, коли підприємства, котрі мають нижчі кошти продукції будуть працювати цілою парою, а зникнуть з лиця землі інші. Картель, котрий творивби тільки асекураційне товариство, охороняюче від страт хорі господарські орґанізми допровадивби до повільного паралїжу господарського життя. Держава не може підсилювати того рода еволюції. Якщо картелі перероджуються в монополі, тоді господарський устрій буде наближатися скорою ходою до т. зв. пляновоі господарки.

Диктатура могучих концернів і картелів мусить викликати реакцію державної влади. Інґеренція держави повинна мати блище очеркнені підстави і правні границі. Треба конечно завести обовязкове оголошування звітів, рахунків зисків і страт і т. п. Вкінці остаточною ціллю державних розпорядків повинна бути ґарантія, що існуючий картель не буде виключати емуляції, себто, не буде мати так міцної позиції, завдяки якій нікому не оплатиться розпочинати з ним конкуренційної боротьби.

Робітничі питання. Річево пропорційний уділ робітничої верстви в загальній сумі суспільного доходу належить до найбільше актуальних господарських проблєм для кождої держави. В Польщі в лютім 1932 р. пересічний місячний заробіток робітника в гутах заліза виносив 125.21 зл., (денно 9.28

---

*) Початок гляди в ч. 4. „К. Р." за б. р. **Ред.**

зл.), вуглевий робітник одержував 142.95 зл. В тім самім році менше 40 зл. тижнево заробляло в скірянім промислі 66.8% загального числа робітників, в гарбарнях 64.7%, паперовім промислі 73.7%.

Аналіза висоти робітничих платень в ріжних продукційних ділянках насуває цікаві спостереження. Замітна ріжниця зарисовується в висоті платень між галузями продукції, в яких страйки і інші способи боротьби о підвишку платень приносять овочі, а ділянками де ці методи крахують. Високі платні мають робітники в заведеннях публичної ужиточности пр. ґазівня. З черги Рибарскі, начеркнувши систему суспільних обезпечень, переходить до обговорення в загальних контурах двох господарських систем; синдикалізму і корпоратизму.

Боротьбу о платні ведуть професійні союзи. В багатьох краях не брак поглядів, що згадані союзи повинні творити головний зруб цілого суспільного, ба навіть політичного устрою. Залишивши на боці революційний синдикалізм з його l' action directe, деякі інтелєктуалісти бачать в синдикалізмі чинник еволюційної перебудови суспільного уладу. Професійний союз мавби бути тим середовищем де розросталабся суспільна дисципліна і солідаризм. Союз професійних союзів на думку синдикалістів мавби бути підставою орґанізації влади в державі. В Польщі з огляду на нечисельність робітничої верстви і на неможливість зорґанізувати хліборобства, так, як це орґанізується промисл — чистий синдикалізм не є актуальний.

Корпоратизм за точку виходу бере не професію, ані клясову приналежність, лише очеркнену галузь продукції. Цей напрям базується на вірі в існування між всіми учасниками продукції якогось товару — солідарности, без огляду на це, чи вони репрезентують умову працю, фізичну чи капітал. Національне господарство не є союзом професій чи кляс, лише товариством корпорацій, які стоять на чолі поодиноких ділів продукції. Корпоратизм є до певної міри поворотом до середнєвічних цехів, союзів майстрів і челядників.

Суспільна структура Польщі — середня верства. На основі перепису населення і матеріялів, котрі послужили до виміру податків можемо ствердити, що на щаблівці суспільної структури Польщі селянська верства занимає чолове місце. В 1928 р. було 4.804.725 господарств оподаткованих ґрунтовим податком, з того понижче 5 га 3,369.236. В 1919 — 1931 утворено шляхом парцеляції 519.900 кольоній, приділюючи на ту ціль 2027,6 тисяч гектарів землі.

Положення хліборобського стану погіршує під теперішню пору неможливість еміґрування на більшу скалю до чужих країв. Еміґрація з Польщі в 1928 р. по відчисленні поворотних еміґрантів виносила 67.5 тис., в 1929 — 138.9 тис., 1930 — 117.3, а в 1931 р. поворотна еміґрація творила о 137 тисяч більше від числа тих, котрі виїхали з краю. Не менше цікавою є справа розвитку халупничого промислу і ремесла. Щоби зорієнтуватися в тій ділянці автор напроваджує статистичні дані з 1931 р.

Воєвідства	центральні	східні	західні	полудневі
Кількість ремісничих корп.	143.702	40.012	59.941	43.230
Відносно загалу населення	1.07%	0.72%	1.17%	0.50^543 0.50%

В цій табельці слід звернути увагу на одно явище: ремісників є о много більше на тих землях, де є розвинений великий промисл (західні воєв. і центральні). На основі статистики видавання ремісничих карт можна відчитати з яких професійних ґруп складається польське ремесло. І так в 1931 р. на 279.875 ремісничих карт припадає найбільше на шевство (58.400), відтак слідує кравецтво (43.488), столярство (31.158), ковальство і т. д. На споживчий промисл припадає 46.915 карт, з того на різництво 22.357, а пекарство 15.825. Деякі промисли є дуже слабо обсаджені пр. в кошикарстві видано тільки 621 карт, різбарстві 464.

Відтак переходить автор до торговлі. В 1931 р. викуплено 447.542 торговельних свідоцтв (вчислено до цієї ґрупи також т. зв. промислові затруднення — експедитори, маклєри і т. д.). Майже половина всіх викуплених свідоцтв належить до підприємств III. кат. які можуть крім властителя затруднити найбільше одного дорослого субєкта. Взявши під увагу дальші катеґорії — одержимо число 1,342.000 осіб, котрі працювали в 1931 р. в торговлі.

В Польщі торгівля в подавляючій більшости знаходиться в жидівських руках, як про це свідчить слідуюча табелька:

	Мойсеєве віроісп. %	Інші віроісп. %
Варшава м.	72.6	27.4
Воєв. краківське	78.2	21.8
„ лодське	78.4	21.6
„ варшавське	79.4	20.6
„ келецьке	85.1	14.9
„ львівське	88.7	11.3
„ любельське	90.2	9.8
„ білостоцьке	91.3	8.7
4 повіти вилен. округи	94.0	6.0
Воєв. волинське	94.2	5.8
„ новгородське	94.5	5.5
„ станиславівське	94.5	5.5
„ тернопільське	94.5	5.5
„ поліське	94.8	5.2

„Найбільші страти — пише автор — жидівській торгівлі приніс розвиток українських (ориґ. рускіх) кооператив в Східній Галичині. Розвиток цей є могутній, обіймає сільське і маломістечкове крамарство, як і торговлю хліборобськими продуктами, імпонує пр. „Маслосоюз", котрий зумів заняти в експорті масла з Польщі дуже почесне місце".

Маючи це все на увазі, треба змагати до витворення в лоні суспільства сильної і експансивної середної міщанської верстви. В останньому розділі своєї праці Рибарскі домагається присвячення в школах більше уваги проблемі господарського виховання молодняку. Завдання учителя-виховника, буде знищити в душах поручених йому дітей дилетантизм, снобізм, розвинення в їхніх умах запалу і витревалости в будьякій праці.

„Легкодушний оптимізм — кінчить автор — є шкідливий, а плитка хвальба імовірними сукцесами, дуже часто підлята патріотичним сосом усипляє чуйність і ослаблює енерґію нації". **Евген Капшій.**

F. Zweig: ZMIERZCH CZY ODRODZENIE LIBERALIZMU. Warszawa, Ks. „Atlas" 1938. 8⁰, str. 318.

Універзалізм, меркантилізм, лібералізм і соціялізм — це чотири основні системи в сфері суспільно-господарських проблєм, які заволоділи умом людини. Людська думка кружляє довкруги цих чотирьох засадничих світоглядів, які вертаються в ріжних варіянтах і в нових формах відповідно до актуальних вимог тої чи іншої доби.

Лібералізм появляється в половині 18 в. в зах. Европі, як результат довгого правно-етичного і суспільно-господарського розвитку. Старинні і середні віки, а навіть період ренесансу не знали ліберальної дійсности. Час невільництва і підданства не був пригожою почвою для росту ліберальних думок, бо господарство, оперте на невільництві, зглядно кріпацтві, не створювало підстави для свобідної діяльности людини. Лібералізм розвивається в 18 в., маючи в основі працю вільних робітників, в підприємствах, які продукують для великих міжнародних ринків в погоні за зиском.

Не можна твердити, що наука економії міститься всеціло і тільки в рамах лібералізму і його заложень, бо також і інші екон. системи створили свої власні теоретичні концепції. Але ці концепції є менше розвинені і в історії економічних доктрин не відіграють тієї ролі, що концепція лібералізму.

Вільність, приватна власність, рівність — це три найважніші засади, на яких будується такий, або інший зміст суспільно-господарського устрою. Гармонійна сполука вільности й рівности в практичній дійсності показалися неможливою. Все приходиться вибирати одну з цих двох засад і все стремління до вільности було і є сильніше від бажання осягнути рівність. Поміж цими двома засадами стоїть принціп приватної власности, як такий, що противиться ідеї рівности, але конечний для реалізації вільности. Хто вибирає ідею вільности, той в консеквенції заявляється за приватною власністю; хто вибирає ідею

рівности — поборює засаду приватної власности. В цім трикутнику ідей, положення одної ідеї визначує положення другої; між ними заходить конечне відношення майже математичного характеру.

Вільність і приватна власність противляться рівності, натомість вони взаїмно себе доповнюють в сфері ідей і в практичній дійсності. Приватна власність є випливом вільности; і навпаки, вільність є результатом приватної власности. Коли свобода є ограничена, обмежена є і сфера власности і в міру росту цих обмежень, приватна власність тратить свій зміст, стісняє свій обсяг і ограничує свою ролю. Невільник не має жадної власности — кріпак має тільки в обмеженім розмірі. В державі, яка реґляментує господарське життя, приватна власність не дає підприємцеві змоги використати вповні права, що з неї випливають. Держава, яка користується у відношенні до своїх громадян примусом, робить приватну власність безвартісною, позбавляє її змісту, лишає з неї тільки *nudum ius proprietatis*. Свобода є підставою і корелятом приватної власности, вона є корінням, з якого росте прив. власність і без якого вона нидіє. Свобода жебрака не має жадного змісту; його свобода — це поняття стисло неґативне, чисто формальне. Така свобода — це вільність умирати з голоду. Людина позбавлена всякої власности, не може бути вільною людиною, не може диспонувати жадними матеріяльними управненнями, які мають якийсь зміст і приносять йому користь. Тільки людина, що може почванитися повним використанням права власности, є направду вільною.

Поміж вільністю і багатством (добробутом), поміж лібералізмом і темпом господарського розвитку є тісна звязь, яка випливає із внутрішнього змісту цих понять. Краї, в яких найвчасніше розвинувся лібералізм, зробили найбільшу господарську карієру. Анґлія, Франція і Голяндія випередили своєю ліберальною політикою камералістичну Німеччину. Також в старинній Греції бачимо явище, що автаркічна Спарта не виказувала жадного культурного і господарського розвитку, а побіч неї вільні, демократичні Атени стали колискою західної культури. В одних і тих самих краях період лібералізму був часом найбільшого господарського оживлення, а час антилібералізму був добою господарського занепаду і культурного обскурантизму. Краї давнього лібералізму — це краї добробуту, а краї тоталізму і реґляментації — це краї біди і нужди. Лібералізм — це система, відповідна для здорового господарства, а реґляментація, то система господарства, що знаходиться в розстрою. 19 вік був на просторі суспільно-господарського життя часом найвищого добробуту і релятивно найбільшої свободи.

Визначне місце в системі лібералізму займає праця. Праця є джерелом багатства і Сміс, перший теоретик лібералізму, твердить, що продукти праці даного народу, творить його фонд, від якого величини, в порівнанні зі скількістю населення, залежить такий або інший господарський *habitus* цього народу.

Поділ праці кладе основи під існування громадянства, як суспільного твору, і через цей поділ праці громадянство стає кооперативним союзом, в якім кожний, працюючи для себе, працює для других; в тім є і джерело продукційного солідаризму. Поділ праці уможливлює виміну господарських дібр, а з другої сторони годі уявити собі поділ праці без виміни. Як конечність приходить постулят вільних, нічим не вязаних ринків.

З ліберальним світоглядом вяжеться соціольоґічна концепція механічної будови суспільства. Суспільство, це не живий орґанізм, який жиє своїм власним життям, але механізм, опертий на грі особистих інтересів. З цього заложення випливає концепція господарського автоматизму. Ця автореґуляція, це своєрідна іманентна пляновість ринку, що спирається на

механізмі свобідньої ціни. Автоматизм обіймає своїм діянням всі ділянки господарського життя, але функціонує тільки в атмосфері свобідної конкуренції, а всякі монополі, концесії, привілеї усувають автореґуляцію і виключають діяння автоматизму.

По світовій війні стрічаємо в госп. життю неомеркантилізм; перечеркнено засади вільних міжнародних господарських оборотів. Їх місце заняли заборони привозу і вивозу товарів і капіталів; припинено рівнож свобідну міґрацію людей. Протекціонізм зріс до небувалих розмірів і приневолив рільничі краї зміняти їх господарську структуру. Теперішні торговельні трактати це вже що найбільше 2-річні, а частіше кількамісячні компензаційні клерінґові умови. Клявзуля найбільшого упривілейовання, ґварантка демократичного устрою міжнародної торгівлі, має вже тільки мінімальне применення.

По теперішнім надмірно розвиненім неомеркантилізмі прийде як реакція неолібералізм, який бажає бути системою політичної і господарської демократії і пропаґує засаду рівности шанс (на місце безоглядної господарської рівности). Змістом суспільно-господарських реформ неолібералізму є: запевнити людині право до праці, демократизувати приватну власність, відродити середний стан, виелімінувати павперизм, безробіття і зміцнити слабі господарські верстви. Основним стремлінням цієї реформи не є боротьба з приватною власністю, але її демократизація шляхом ліквідації лятифундіяльної власности в рільництві і великої власности в промислі й фінансах. Неолібералізм не вірить в можливість існування ідеального суспільно-господарського устрою і хоче реалізувати устрій вправді не досконалий, але ліпший від інших.

Неолібералізм (або суспільний лібералізм) не заперечує потреби і конечности інтервенціонізму. Його інтервенціонізм має відмінні від теперішнього напрям, засяг і методи.

Державна влада має інґерувати тільки тоді, коли нарушено засаду чесної гри, слушности і то тільки для того, щоби привернути її діяння. Інтервенціонізм має увільнити господарське життя від всяких ціпких, неелястичних ограничень, монополів, картелів, трестів і т. п.

При ліберальній структурі господарства засяг інтервенціонізму є незначний; він обмежується тільки до оборони правил чесної гри перед зовнішними атаками. Але коли господарська структура є антиліберальна, тоді інтервенціонізм має велике поле діяння і його завданням є перетворити госп. структуру і створити умовини, які уможливили би гру вільних сил.

Особлива метода ліберального інтервенціонізму полягає в тому, що він не нищить ринкового механізму, а примінюється до нього і відповідно ним користується. Цей інтервенціонізм уникає по можності реґляментацію і примус, а послуговується ринковими елементами, елементами калькуляції і ціни.

Лібералізм не є рівнозначний з конюнктуральним пасивізмом; в своїй політиці елімінує етатистичну пляновість і методу реґляментації, а на їх місце впроваджує особливого типу валютово-кредитову пляновість, яка спирається на системі вільного ринку. Лібералізм висуває на перший плян політику конюнктури, яка має на цілі злагіднити конюнктуральні вагання. Іде про це, щоби амплітуда вагань господарських покажчиків в циклі була можливо найменша, , щоби в міру можності продовжувати фазу господарського оживлення, а скорочувати і ослаблювати фазу кризи. Досвід останньої великої кризи показав, що дотеперішні засоби конюнктуральної політики — особливо інструмент дисконтової політики — завели. Завели вони тому, бо ця кріза виказала сильні відхилення в діл покажчиків господарської активности. На цім тлі зродилися нові методи конюнктураль-

ної політики, примінювані тепер передусім в анґльосаксонських краях. В її основі лежить концепція рівноваги циклю, яка каже розглядати проблєму рівноваги в цілім циклю, себто в його двох, зглядно чотирьох фазах. Очевидно, що ця концепція не має нічого спільного з ідеєю вічної конюнктури; вона не елімінує всіх конюнктуральних ваган, бо цього зробити не може, але старається злагіднити конюнктуральні відхилення, які є, звичайно, джерелом господарських депресій та соціяльних і політичних заворушень. Чолове місце в конюнктуральній політиці займає валютова політика, яка ціною золота реґулює і компенсує рух цін товарів та підкреслює конечність стабілізації гроша не у відношенні до вартости золота, але у відношенні до вартости товарів.

Сучасний меркантилизм у світовім господарстві можна трактувати як наслідок атрофії свободи в поодиноких державах, або відворотно — заник лібералізму в нутрі поодиноких дежав можна уважати як наслідок неомеркантилізму в світовім господарстві. Ці два процеси є тісно звязані; взаїмно себе доповняють і зміцнюють. Край, який є замкнений сіткою контиґентів, потребує для своєї екзистенції девізові обмеження і внутрішної реґляментації.

Поміж етатизмом і автаркією заходить тісна лучба. Край, який етатизується, мусить відгородитися від заграниці і його господарство не є здібне до всесвітньої співпраці на ширшій підставі. Зетатизовані і змонополізовані підприємства мусять бути герметично замкнені, щоби до них не доходив жадний подих, шкідливий для їхнього клімату. Етатизм і автаркія — то складові чинники великого процесу устроєвих перемін тотальних держав. Союз автаркії і етатизму є не тільки в практичній дійсности, але і в площині ідей. Хто хоче боротися з автаркією, мусить поборювати і етатизм. Автаркізація господарства, це відворотність господарського процесу 19 в., це заперечення, зглядно ограничення, засади поділу праці.

Джерелом автаркії є мілітаризм. Автаркію мотивують конечністю усунути залежність краю від заграниці, тому, бо це може мати фатальні наслідки в часі війни. Годі відмовити слушности цим арґументам серед деяких ґеополітичних обставин. Самовистарчальність в ділянці продукції воєнного матеріялу є необхідна і кожна держава мусить створити власний воєнний промисл, щоби під тим оглядом цілковито еманципуватися від заграниці. Але автаркізація всіх господарських ділянок є нісенітницею. Протиіталійські господарські санкції в 1935/36 р.р. виказали, що не можна осягнути повної ізоляції якогось господарсько - державного орґанізму. Автаркія доводить край до павперизації, спинює господарський розвиток краю і тим унеможливлює нагромадження відповідних запасів, конечних для воєнних цілей. Продукція сирівцевих підмінок, розбудова всіх можливих ділянок продукції, не оглядаючись на їх рентовність, вимагає значних капіталів і відтягає їх від тих ділянок, в яких вони з ліпшим вислідом можуть бути використані. Автаркія — це господарська метода великих імперій, які мають подостатком територій і людського матеріялу та стоять на високім технічнім рівені.

Всякі недостачі в однім або другім напрямі усувають шляхом територіяльних анексій і малі держави скорше або пізніше все впадуть в орбіту політичних і господарських впливів великих автаркічних імперій.

Чи в практичнім житті треба здійснювати інтеґральний лібералізм, а якщо це є неможливе, кинутися в обійми етатизму, автаркії і реґляментації? Це — питання, яке безкомпромісово годі вирішити. Не було і здається ніколи не буде безоглядного лібералізму, а безумовна свобода в сучаснім господарстві, при теперішній високій техніці

є майже немислима. Етатистична діяльність держави в багатьох случаях є конечна, а деякий лібералізм існує і в тотальних державах. Ліберал це не той, що домагається абсолютної господарської свободи, але той, що голосить конечність такої господарської свободи, яка є можлива і допускаєма серед даних обставин.

Подав Я. Щ.

КООПЕРАТИВНА ХРОНІКА

ЦЕНТРАЛЬНИ СОЮЗ СІЛЬСЬКО-ГОСПОДАРСЬКИХ КООПЕРАТИВ У ПРАЗІ.

Цікаві є дані що до діяльности в критичнім для чехів 1938 році, — Центрального Союзу („Ustřední Jednoty") сільсько-господарських кооператив у Празі. Цей Союз — це один з найбільших кооперативних Союзів у цілому світі. Число членів в Центральному Союзі досягало на 1. січня 1939 року 4.078 кооператив, тобто, складало біля одної третини усіх сільсько-господарських кооператив бувшої Чехо-Словаччини; білянс же „Ustřední Jednoty" (біля 1.917 міліонів корон на 1-го січня року 1937) дорівнював майже половині збірного білянсу останніх двох третин сільсько-господарських кооператив.

Як відомо, цей центральний союз є одночасно культурно-просвітнім центром, і орґаном охорони інтересів кооператив, і ревізійним союзом, та, головне, Центральною Касою для своїх членів. Ця сторінка діяльности центрального союзу уявляє з себе найбільший інтерес. В такий тяжкий рік, коли Чехословаччина перевела дві мобілізації, кожна поважніша кредитова установа мусить рахуватися з інтензивнішим вимаганням вкладів. Це справдилося й на центральному союзі. Вже в березні, коли вклади до центрального союзу досягали свого максімума (1.055 міліонів корон), помічається вимагання вкладів з Центрального Союзу на суму 81 міліонів корон. В наступних місяцях вклади відпливають порівнюючи в невеликих розмірах, але вже в жовтні вони збільшилися на 10 з половиною міліонів корон та навіть на 39 з половиною міл. корон в листопаді.

Значно більші вимоги були зголошені до Центрального Союзу у вигляді позичок на викуп зерна (збіжева монополія) кредитовими кооперативами та особливо складовими кооперативами. На 30 жовтня 1938 року »кампелічки« (кредитові кооперативи) отримали на це майже 65 міл. корон, а инші кооперативи (головним чином — складові) коло 1.013 міл. корон.

В самій можливости для Центрального Союзу заосмотрювали свої членів поважними кредитами полягає його сила та значіння осягнених сільсько-господарською кооперацією в Чехословаччині успіхів, наприклад, в царині проведення в життя збіжевої монополії. Робота складових кооператив продовжувала розвиватися: за перших десять місяців 1938 р. викуплено та продано зарна заходом двох торговельно-кооперативних орґанізацій, що існували при Центральному Союзі (КООПЕРАТИВА та АҐРОСОЛЬ) майже 137.000 ваґонів на суму 1.114 міліонів корон. Резервові капітали »кампелічок«, що були членами Центрального Союзу, досягали на початку 1939 р. суми 140 міліонів корон, збільшилися отже на 10 міл. корон проти минулого року.

В році 1938 кампелічки побудували 86 нових приміщень. Під цю пору існує 570 подібних будов; вони фіґурують у білянсі сумою біля 46 міліонів корон.

Успішні результати Центрального Союзу в справі постачання членам-кооперативам грошових засобів, о-

собливож у звязку з переведенням в життя збіжевого монополю це заслуга вмілого керування цією установою. Керма її спочиває в руках предсідника п. інженера Клиндери, головного директора д-ра Л. Дворжака та нач. директора »КООПЕРАТИВИ« — д-ра Файербенда.

С. Бородаєвський.

З ПРЕСИ і ЖИТТЯ

ШАРЛЬ ФУРІЄ І КООПЕРАЦІЯ.

У 66-му числі Revue des ètudes Coopératives" визначний теоретик кооперації Жан Ґомон (Gaumont) пише з приводу століття смерти Шарля Фуріє (1837—1937). Між теоретиками кооператизму ведеться, як відомо, до сьогоднішнього дня шляхотна полеміка на тему чи Шарля Фуріє можна вважати предтечею кооперації. Шарль Жід присвятив був перший свій курс в »Колеж де Франс« постаті і творам Ш. Фуріє, вважаючи його основоположником кооперації. Визначні інші теоретики, як Б. Лявернь, Е. Пуассон, Гюбер Буржен (Hubert Bourgin) опрокидують цю тезу.

Ґомон пише м. ін. таке:

»Найновіші наші досліди дозволили нам відшукати справжніх предтеч, тих правдивих батьків не тільки доктрини й архітектурального пляну кооперації, але і справжніх практичних реалізаторів. Ними не були ані Фуріє, ані його ученики — ортодокси, як Віктор Консідеран і його приятелі з Фаланґи, тільки люди дуже близькі особі Фуріє, хоч вони відкидали деякі точки його методи. Це були диссиденти з ґрупи „Нового Світу" (Nouveau monde) Мішель Деріон, др. Артюр де-Бонар, пані Ґотті де- Ґамон і їхні приятелі. По схизмі з рр. 1836—1842 багато учеників більше або менше вірних доктрині Фуріє, що стоваришені з приклонниками інших сусідніх або посвоячених теорій, створять в рр. 1848—1851 ті »чесні торгівлі« (commerces veridiques), ті »спілкові торгівлі« (commerces societaires), ті »стоваришення дешеві на ціле життя«, ті »братерські стоваришення«, що характеризують республіканську добу аж до державного замаху з 1851-го року.

Коли час перевів свою чистку та випровадив на денне світло механізм ориґінального, доґматичного та непримирного фурієризму з його новою невдачею в Тексасі з Консідераном, в інших околицях Злучених Держав з Брізбаном і Г. Ґрілєєм, фалянстерську спілкову школу, що строго трималася формули фаланґи, чи домашньо-сільські стоваришення по плянам Фуріє або його ученика Консідерана, тоді вже розвиток прискорився. Продовжувана впродовж чверть століття, вона стала **спілковою кооперативною школою**. Це фурієристи, його ученики, однак освічені у справжній соціяльній науці, що рахується з дійсністю, є творцями модерної кооперації, а головно від часу, коли досвід чесних рочдельських піонірів їм накинув переконливу правду фактів.

У 1864-ім році, тобто 30 років по смерти Пророка Школи, майже всі його ученики стали »реалізаторами«. Др. Артюр Бонар, рішучий та впертий дослідник, що не зважав на поліційні перепони та був творцем »Кредитового Банку Праці« і »Стоваришення для Постачання і споживання« в Парижі — Пассі, майже рочдельського зразка, і автор книжки під вимовним наголовком: *La marmite liberatrice au la commerce transformé*) це др. Франсуа Баріє, професор медицини в Ліоні, якого »Прінціпи Соціольоґії« дають таке велике місце кооперації; це економісти Ан-

рі Дамет, професор у Женеві, Жюль Дюваль, директор журналу „L' Économiste français", Ашіль Мерсіє, співробітник „Science Sociale", журналу відновленої школи Барієра, яку видавав Нуаро; це економіст-соціольоґ Шарль Лімузен; це великий промисловець Пєр Доріян, посол і майбутній міністр, це інженер де Нуарон, це ґеоґраф Елі Реклю, Е. Верон, опісля директор Progrés de Lion (Ліонського Поступу), де він друкував знамениті студії про необхідність покласти кооперативне стоваришення в основу господарки нової республики; це др. Кутюріє, майбутній посол і сенатор, це Жак Масе основник »Ліґи Навчання« і багато інших, — всі вони були фурієристи і всі були злучені сильним та безпосередніми ідеольоґічними вузлами з новою спілковою школою. Це вони були промоторами і часто реалізаторами копеоративної рочдельської думки.

Фурієристів можна було знайти між основниками та інспіраторами робітничих виробничих стоваришень, як Дюваль, Когадон, опісля недавно померший Анрі Бюіссон; їх бачимо між промоторами і практиками селянського стоваришення, як Влядімір Ґанєр, юрист Фрюітієр, Жак Вальсер і історик селянства Бонмер, др. Савардан, Ріфель, де Бреван, Шасере, Рубі, Бара і м. ін., які були в пресі, в книжках, в хліборобських часописах включно до селянських віч піонірами, пропаґаторами і практиками спілчанства«.

„Revue d' Economie politique" (падолист—грудень 1938. р.). Проф. Шарль Ріст друкує студію про »Вирівнюючі фонди та їхній вплив на ціни та на економічну діяльність«. З цієї праці винимаємо опис механізму вирівняльного фонду та пояснення його завдання. Підкреслюємо, що сама ідея створення такої дуже штукарної фінансової установи, якою є вирівняльні фонди, належить до найцікавіших сучасних фінансових явищ. Проф. Ріст пише:

»Еґалізаційний (вирівняльний) фонд у Льондоні повстав у хвилині, коли відбувався великий рух золота між континентом і Америкою та Льондоном і Америкою і коли цей рух почав сильно непокоїти анґлійський монетарний ринок. Отже вирівняльний фонд, це свого роду забезпечальний резервуар при вході золота до Анґлії. Його управа є в руках державного скарбу, що надвишку золота або принимає до себе, або витискає поза кордон. Ідея такої установи повстала по тяжкім досвіді, що його зназнала у 1931-ім р., ба навіть вже кілька років раніше, анґлійська валюта. Спершу це був занадто великий приплив, а відтак надмірний відплив золота — при тім Анґлія бажала затримати фінансову політику дуже низької відсоткової стопи з огляду на користи, які з цього черпає все економічне життя. Тому британський скарб зорґанізував дуже помислову систему — завдяки якій чужинецькі капітали можуть входити до Анґлії чи виходити з неї без ніякого впливу на анґлійський ринок.

Ці оборонні засоби були викликані існуванням (в 15 літ по війні) т. зв. рухомих, чи пак гостинних капіталів — hot monney — (по українськи їх найвлучніше назвати заляканими капіталами), що мандрували з одного монетарного осередка у другий, гнані девалюаціями чи страхом перед девалюацією, в пошукуванні за якимсь певним схоронищем. Отже Анґлійці видумали механізм, який часово ізолює анґлійські ринки від американських та континентальних ринків забезпечуючи їм одночасно вигоду з дуже низької відсоткової стопи короткоречцевих позичок та по змозі постійну вкладів, що є по банках.

Як працює механізм вирівняльного фонду?

Анґлійський скарб набуває фунти штерлінґи **емісією скарбових бонів**, які купують (дорогою підписки) банки. Іншими словами вирівняльний фонд по-

зичає на монетарному ринку суму, що йому потрібна, а не творить її сам. Отже тим самим пучнявіє портфель банків. Знову ж властителі золота вкладають до банків фунти штерлінґи, які фонд їм виплачує, купуючи від них золото. Отже в торговельних банках ростуть вклади і росте портфель зі скарбовими бонами. Золотий підклад банків не зміняється, отже тим самим маліє пропорція між золотим підкладом і вкладами, що не дозволяє банкам збільшати торговельних кредитів — скажемо: кредитова база звужується.

Сам Банк Анґлії не є діткнений тією маніпуляцією. В нього не збільшуються ні вклади, ні емісія банкнотів. Знаємо, що основою кредиту для цілого анґлійського ринку є вклади Банку Анґлії і запас банкнотів, яким він диспонує та який знаходиться, як резерва, у Банковому Відділі. Ця основа кредиту не зміняється. Вона може навіть зменшитися, коли продавці золота перемінять свої вклади в банках на банкноти. Цей попит за банкнотами зменшує золотий підклад торговельних банків, які свої вклади в Банку Анґлії перемінюють тоді на банкноти. Звідси повстає одночасне зменшення в Банку Анґлії банкових вкладів і резерви в Банковім Відділі.

Отже тепер приплив золота не тільки, що не збільшує кредитової спроможности банків, але навпаки він її зменшує«.

Іншими словами, коли золото прибуває, то збільшується закупочна сила дотичної публики, але це не збільшує кредитової спроможности банків. Проф. Ріст думає, що золото нагромаджене в еґалізаційних фондах Анґлії і Злучених Держав є доволі сильне, щоби нівечити впливи тих мандрівних заляканих грошей — hot monney, а золото, що приходить з копалень (тепер є зможена світова продукція золота), має, як і давніше, виконати на світових ринках свою доцільну роботу: спричиняти не тільки звишку цін, але їх сталість, що є корисним кінцевим наслідком збільшення продукції золота у світі.

З ГОСПОДАРСЬКОГО ЖИТТЯ

Господарські моменти у декретах.

Рівночасно з пресовим декретом появився декрет про „охорону державних інтересів". Декрет цей містить карні санкції за ріжні вчинки, що моглиби ослабити воєнну відпорність польської держави. Деякі з передбачуваних проступків носять виразно економічний характер. Ось четверта стаття говорить:

„Хто доставляє заграницю сфальшований або фальшиво означений товар, якщо з того вийшла шкода для інтересів польського експорту, підлягає карі тюрми до 3 літ".

8. стаття голосить: „Хто прилюдно накликає до загального страйку або до загального замкнення підприємств працедавцями, або до здержання достави харчів до міст, підлягає карі тюрми до 3 літ або арешту до 3 літ".

З датою 22. листопада появився великий декрет, який новелізує гірниче право. Зміст головніших змін такий:

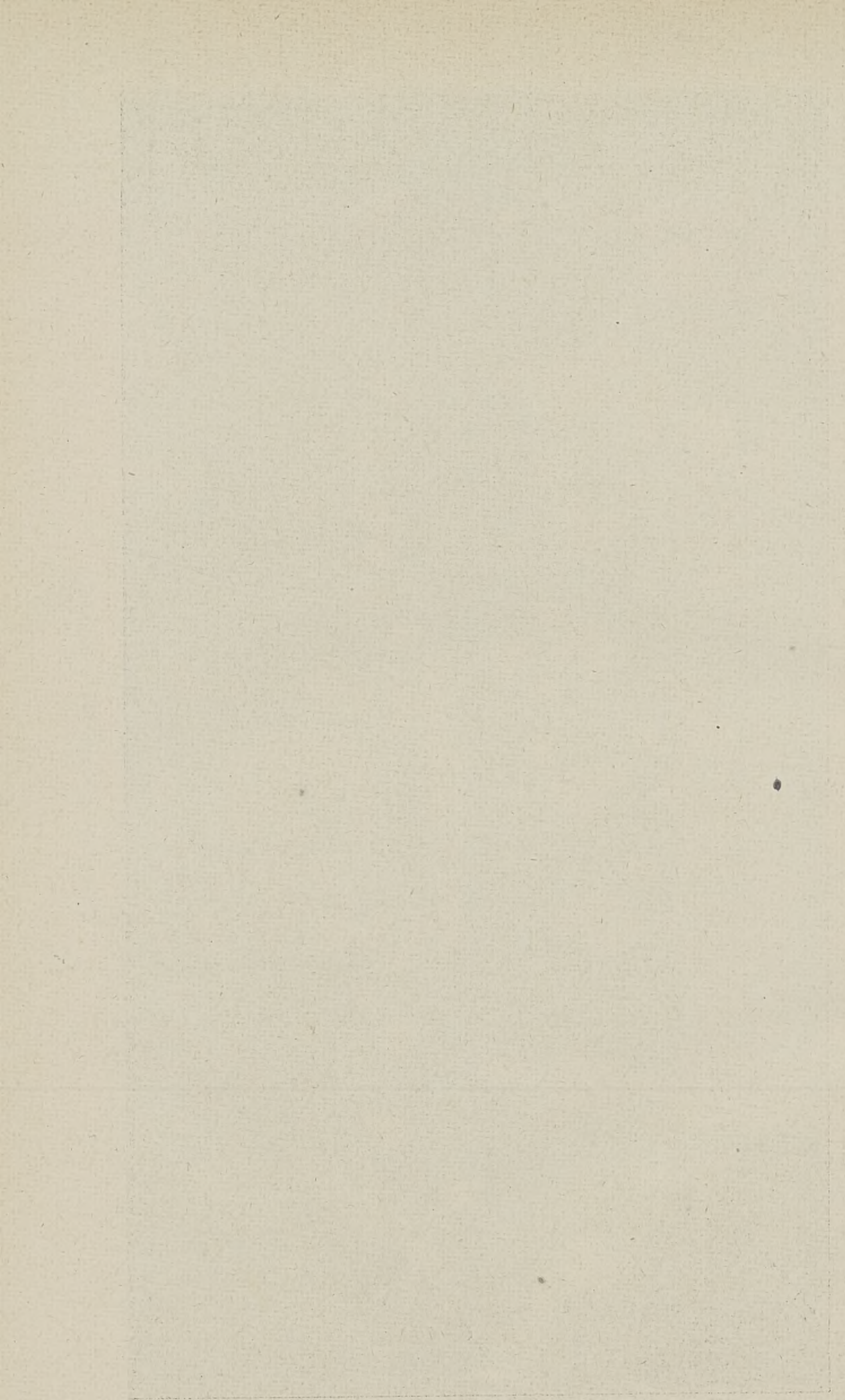
Держава задержує для себе монопольне право на всі земні запаси соли, потасових і манґанових солей та всіх солянок на просторі цілої держави.

Держава застерігає собі далі: право на всі мінерали на просторі повіту Кельце та на правому березі ріки камінної частини повітів ілжецького та опатівсського.

Держава застерігає собі камінне вугілля й антрацит на просторі цілої держави без келецького воєвідства і краківського (без тої частини, що лежить на схід від Дунайця); право держави не розтягається також на новонабутий заользанський Шлеськ і повіт Бяла.

Основники кооперативи в Рочдель

Eeçti ühistegevuse aastaraamát, Jearbook of Estonian Co-operative Societies, (1939). 4^0, p. 336.

Spawozdanie „Społem“, Związku Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej polskiej. Za 1938 rok. Warszawa, 1939. 2^0, str. 96.

Sprawozdanie z działalności za rok 1938. Warszawa, Bank akceptacyjny, 1939. 2^0, str. 32.

Sprawozdanie Państwowego Banku Rolnego za rok 1938. Warszawa, 1939. 2^0, str. 88.

Opłata pocztowa uiszczona gotówką. Поштове оплачено готівкою

Wydaje: Rewizyjny Sojuz Ukraińskich Kooperatyw.
Redaktor: D-r Karło Koberśkyj.
Z druk. Naukowego Towarzystwa im. Szewczenka we Lwowie, ul. Czarnieckiego 26.
Видає: Ревізійний Союз Українських Кооператив.
Редактор: Д-р Карло Коберський.
З друк. Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові, вул. Чарнецького 26